

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Studijní program: Učitelství pro základní školy

Výtvarné úkoly na 1. stupni ZŠ inspirované tvorbou
Josefa Čapka

Art tasks in primary school classes inspired by Josef Čapek's
work

La créativité d'art inspirée par les œuvres de Josef Capek à
l'école primaire

Autor:

Lenka FRÜHBAUEROVÁ

Podpis:

.....

Adresa:

Stříbrné Hory 21

58222, Příbyslav

Vedoucí práce: Mgr. Ilona Chválová

Konzultant:

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
63	13864	47	0	12	2

V Liberci dne: 23. 12. 2005

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum 23. 12. 2005

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Iloně Chvátové za odborné vedení a rady při zpracování diplomové práce.

Mé poděkování rovněž patří Mgr. Dagmar Melicharové za umožnění realizace metodické části.

V Liberci 23. 12. 2005

.....
Lenka Frühbauerová

Anotace

Má diplomová práce se zabývá přiblížením osobnosti Josefa Čapka žákům základní školy. Na základě jeho tvorby vznikla řada výtvarných úkolů se zaměřením na jeho kubistickou malbu a jeho literární a ilustrativní činnost.

Úvodní část je věnována kubismu ve světě. Měla by prohloubit teoretickou znalost a rozšířit formální představu o kubismu a poukázat na jeho vliv na české umění a architekturu dvacátého století. Dále se zaměřuji na život a dílo Josefa Čapka. V druhé části jsou popsány výtvarné úkoly a jejich realizace se žáky prvního stupně.

Annotation

The objective of this diploma thesis is the introduction of Josef Čapek personality to pupils of first grade of primary school. Variety of creative tasks oriented to his cubistic paintings and his literary and illustrative activities has been prepared with respect to his artistic work.

Preliminary part of the diploma thesis is devoted to cubism style throughout the world. This part should deepen theoretical knowledge and widen the classical idea of cubism and show its influence to czech art and architecture of twentieth century. In more detail the thesis is concerned with the life and work of Josef Čapek. Second part of the thesis targets the creative tasks and their realization by the pupils of first grade of primary school.

Annotation

Ma thèse s'intéresse au rapprochement de la personnalité de Josef Capek aux élèves de l'école primaire. A la base de sa production beaucoup d'activités créatives sont nées orientées surtout à sa peinture cubiste et sa production littéraire et d'illustration.

L'introduction est consacrée au cubisme dans le monde. Elle devrait approfondir les connaissances théoriques, élargir l'idée formelle sur le cubisme et montrer son influence dans l'art tchèque et l'architecture du 20e siècle. Après je m'oriente vers la vie et l'œuvre de Josef Capek. Les créativités d'art et leur réalisation avec des élèves de l'école primaire sont décrites dans la deuxième partie.

Obsah

Obsah.....	5
1. Úvod	6
2. Teoretická část.....	7
2.1. Kubismus.....	7
2.1.1. Co je kubismus, kde vznikl, jeho podstata	7
2.1.2. Kubismus v širším kontextu	9
2.1.3. Zhodnocení kubismu	12
2.2. Český kubismus.....	13
2.2.1. Vztah Paříž – Praha	13
2.2.2. Dr. Vincenc Kramář	13
2.2.3. Cesty našich umělců do zahraničí	14
2.2.4. Umělecké spolky	15
2.2.5. Česká architektura a užité umění	16
2.2.6. Význam českého kubismu.....	19
2.3. Život a dílo malíře Josefa Čapka.....	20
3. Metodická část.....	31
1. úkol: Seznámení s Josefem Čapkem a kubismem	31
2. úkol: Kubistická koláž I - geometrické tvary	37
3. úkol: Kubistická koláž II - zátiší	45
4. úkol: Já zahradník – brouk	51
5. úkol: Hrajeme si s Čapkovými postavičkami	57
Seznam použité literatury	63
Přílohy	

1. Úvod

Když jsem se kohokoliv ptala, co si představí pod pojmem kubismus, často mi lidé odpovídali, že to je malování krychlí a krychliček. Taky se jim hned vybavil malíř Pablo Picasso. Ač tedy známé slovo, jeho význam je neznámý. Skoro nikdo si neuvědomil podstatu kubismu a jeho významný vliv na moderní umění dvacátého století. Vždyť do té doby umělci zobrazovali realisticky věci, které je obklopovaly a ovlivňovaly. Zabývali se svým okolím a jeho zobrazením. Velký posun je vidět u impresionistů, kteří se snažili zachytit prchavý dojem okamžiku. Jejich obrazy působí jakoby rozmazaně, nezaostřeně, a přesto stále zobrazují skutečné věci. Kubismus se od tohoto pojetí odpoutal.

Vnímání obrazu samotného a věcí v obraze je v kubismu jiné, než v realistickém zobrazování skutečnosti. Zabývá se problémem dekonstrukce a nové výtvarné konstrukce a posunů předmětu, věci a figury. Pracuje s myšlenkou vidět a pohlížet na věci jinak, neobvykle. Přeci nic není strnulé, pořád je vše v pohybu a někdy věci vidíme i rozmazaně. Toto vše je založeno na geometrii, organických křivkách, na modelaci barvou, na použití znaků, písma a částečném znázornění předmětů. Tím vytvořili nový prostor obrazu.

Na počátku 20. století to znamenalo velký posun v uměleckém vyjadřování. Malíři a umělci se začali zaměřovat ne na svět a jeho věci, ale i na sebe, svoje nitro, pocity.

Na kubismu mě právě zaujaly některé posuny. Jakoby se kubisté částečně nechali inspirovat dětskými kresbami. Dětská stylizace je často schematická, zjednodušená a je spíše symbolická. To je vidět na velikosti věcí a postav, kterým přikládají větší důležitost. Mohli se inspirovat i ve výstavbě prostoru obrazu a kompozice. Děti je, na rozdíl od malířů, neřeší, jednoduše tvoří a využívají k tomu svoji hravou dětskou fantazii.

Pro přiblížení kubismu jsem si vybrala český kubismus. Evropský kubismus zůstal převážně v malbě a po první světový válce se k němu umělci cíleně nevrátili. Kubismus u nás naopak pronikl nejen do malířství, ale i do architektury, sochařství a užitého umění. Byl jedním z hlavních směrů až do konce 20. let 20. století. Dostal tak u nás podobu slohu. Jako představitele jsem si vybrala Josefa Čapka, protože nebyl jenom malířem, ale i spisovatelem, ilustrátorem, scénografem. Umění bylo pro něj prostředkem poznání světa a sebe samého.

Diplomovou prací bych chtěla přiblížit některé principy kubismu žákům prvního stupně základní školy, a to prostřednictvím úkolů, které byly vytvořeny na základě tvorby Josefa Čapka.

2. Teoretická část

2.1. Kubismus

2.1.1. Co je kubismus, kde vznikl, jeho podstata¹

Samotné slovo kubismus vychází z francouzského výrazu *cube* [kyb] a znamená krychle. Původně to bylo hanlivé označení obrazů Georgse Braquaa (1882 – 1963), které vypadaly jako by sestaveny z krychlí. Autorem označení byl kritik Louis Vauxelles, když r. 1908 navštívil Braqueovu výstavu v Kahnweilově galerii v Paříži. Od té doby si spousta lidí představuje kubismus jako malování krychliček.

Kubismus, jako umělecký směr, vznikl v Paříži a zpočátku byl především záležitostí mladých francouzských umělců, kteří přezdívku přijaly jako programové heslo.

Na počátku 20. století malíři pociťovali určitou nespokojenost s uměním 19. století. Hledali něco, co by dokázalo vyjádřit nový věk. Snažili se o nové ztvárnění skutečnosti a dát věcem nový tvarový řád.

Nové pojetí předmětu, věci či figury není založeno na principu optické iluze, tu nahrazuje konceptuální představa. Například předmět je rozkládán, různě posouván, otáčen. Je jakoby vnímán z mnoha úhlů najednou. Figura je spíše tvořena pomocí plošek, stínů, forem a světelných přechodů. Malíři tak opustili akademický styl malování.

Podstatou kubismu se zabývalo a zabývá spousta teoretiků, malířů a kritiků. Tak vyšla i kniha *Du Cubisme* (1912) od Alberta Gleizea a Jeana Metzingera. Podle nich má kubismus několik atributů. „*Mezi nejdůležitější patří: obraz se shoduje s univerzem, je organismem, zmocňuje se dynamičnosti světa formou, která se stává znakem.*“² Obraz je tedy založen „*na ideji relativní čistoty a odstoupení prvků. Základní podmínkou jeho životnosti je nerovnost částí a dynamika vztahů mezi plochami a liniemi, a smyslem toho všeho je lyrismus. Krátce: kubismus popírá všechny systémy. Je to určitá metoda, prosazující čistotu, ale není to systém*“³

¹ V této kapitole převážně čerpám z knihy Český kubismus od V. Lahody a katalogu výstavy Český kubismus 1909 – 1925, která se konala v roce 1991 až 1992 v Jízdárně pražského Hradu pod záštitou Národní galerie v Praze.

² Lahoda, V.: Český kubismus. 1. vyd. Praha, nakl. Brána s.r.o. 1996, s.13

³ Lahoda, V.: Český kubismus. 1. vyd. Praha, nakl. Brána s.r.o. 1996, s.13

Samotný směr můžeme rozdělit do několika období:

a) Protokubismus

Je zahrnován jen někdy, protože zde nevznikaly práce v duchu kubismu, ale jednalo se spíše o přípravné období. Jde přibližně o roky 1907 až 1910, kdy Pablo Picasso a Georges Braque tvořili pod vlivem Paula Cézanna a černošského umění. Proto se někdy toto období nazývá negerské. Pablo Picasso se velmi inspiroval černošskými maskami, jejich tvarovou deformací, popřením všech druhů perspektivy a redukcí barev. Toto vše je patrné v jeho obraze *Avignonské slečny* (1906 – 1907). Výtvarné problémy řešil společně s Georgem Braquem. Předměty zjednodušovali na elementární geometrické tvary, vylučující prostor, lineární a vzdušnou perspektivu. Též se nezabývali detaily. Nejčastějšími náměty byly různé krajiny, u kterých potírali atmosférické jevy, horizonty záměrně zvyšovali, popřeli tak účinky světla na minimum. Tím se odlišili od Paula Cézanna, jenž doporučoval právě zdůraznit atmosféru.

b) Analytický kubismus

Můžeme ho vymezit přibližně od roku 1910 do roku 1912. Nejdříve zde docházelo k destrukci předmětů a figur. Předmět je rozkouskovan, analyzován a opět složen, ale ne do původního stavu. Jednotlivé části jsou v obraze zobrazeny najednou vedle sebe v ploše z různých zorných úhlů, barva je omezena na několik tónů hnědi, šedi či okru a předmět s prostorem vytváří jednotu. Často tak docílili nečitelnosti obrazu a divák mnohdy netušil, co je v obraze namalováno. Nejčastějšími náměty byly zátiší s lahvemi, sklenicemi a ovocem, kytarou, houslemi apod. Kubisté si oblíbili techniku koláže. Do obrazu se vlepovaly vystřižené potištěné papíry, viněty, noviny, tapety či plakáty, látky a sklo. Pracovali s písmeny a slovy, číslicemi a čísly. Technikou koláže se Picasso a Braque snažili divákovi pomoci dešifrovat objekt.

c) Syntetický kubismus

Vedle analytického kubismu se objevuje v letech 1911 až 1914 další odnož, syntetický kubismus. Oproti analytickému kubismu nejde o rozklad předmětu, ale jeho vystavění z jednoduchých výtvarných prvků, linií, ploch a také barev. Předmět se stává celistvým znakem bez iluze. Předměty jsou malovány zjednodušeně, pouze jejich nejdůležitější vlastnosti jsou zvýrazněny. Jde o vytváření věcí podle vlastních zákonů obrazové skladby. Kubismus se zde dotýká hranic abstraktního umění. Své slovo dostala i barva, která se začíná

hojně využívat. Obrazy opouští nádechy šedivé, zemité hnědé a okrové barvy. Tématem obrazu je obraz sám.

d) Lyrický kubismus

Prosadil se v první polovině dvacátých let 20. století. Někdy se nazývá kubofauvismus. Vyšel ze syntetického kubismu, ale používá křivky, uvolněné linie a barva slouží k imaginaci.

Vývoj je částečně ukončen první světovou válkou, přesto se objevovaly další modifikace až do dvacátých let: lyrický kubismus, imaginativní kubismus. V návaznosti na kubismus vznikají další výtvarné tendence, označované jako purismus, art deco, rondokubismus, tubismus, neoplasticismus či orfismus.⁴

Kubisté našli nový pohled na svět. Vše v obrazech je jakoby v pohybu. Vždyť svět se neustále mění, přetváří, dotváří a hýbe. Nic není strnulé. Umělci nechtěli nadále popisovat nebo kopírovat skutečnost, ale tvořit nezávisle na ní.

Kubismus se tak stal jedním z nejvýznamnějších uměleckých proudů celé první poloviny dvacátého století.

2.1.2. Kubismus v širším kontextu

Kubismus se v Evropě nejvíce projevil v malířství. Pronikl však i do literatury, hudby, divadla či sochařství. Tam všude si nacházel své cesty.

⁴ **Purismus** je založen na čisté geometrické podstatě věcí. Pracuje s čistým tvarem a barvou. Puristé vylučují jakýkoli zásah náhody, fantazie subjektivity. Využívají geometrické tvary, jasnou kompozici. Symbolem je stroj. **Art deco** je dekorativní styl 20. let 20. století. Uplatnil se v módních doplňcích, módě, nábytku, interiéru, architektuře, sochařství a malbě. Pracuje s iluzí a fikcí, částečně vyšel ze secese, inspiroval se i ornamentikou biedermeieru, rokoka, empiru, fauvismem či expresionismem.

Rondokubismus je obdoba kubismu v české architektuře. Využívá se oblouků a obloučků, koulí, polokoulí, válců a kruhů.

Tubismus vyvinul Fernand Léger a jde o jeho vlastní pojetí kubismu. Místo „krychlí“ a kubusů použil tubusů, využil tedy válcovitého objemu pro zobrazení prostoru.

Neoplasticismus je abstrakce geometrických ploch v čistých základních barvách. Hlavní představitel Piet Mondrian a skupina De Stijl.

Orfismus se soustředil na zrušení linky a pomocí barevných ploch se snažil vyvolat hudební dojmy (rytmus, souzvuk). Název poprvé použil G. Apollinaire v r. 1912 při zahájení Delaunayovy výstavy v Berlíně.

2.1.2.1. Kubismus a sochařství

Kubistické sochy připomínají obrazy v prostoru. Sochaři využívali stejných principů jako malíři a řešili stejné problémy. Základem tedy byla jak geometrizace, tak i analýza tvarů. Plastiky využívají mnohopohledovosti, která je vytvořena pomocí ostrých řezů, jejich posunů, vyhloubených či vypuklých tvarů a různých průhledů. Vzniklé plochy navazují na oblíny, rovné linie se prolínají s křivkami a volně se kombinují jednotlivé prvky. Plastika je jakoby v pohybu.

Za první kubistickou sochu je považována *Hlava Fernandy* (1909) od Pabla Picassa. Později ještě vytvořil několik plastik, ale na oblast sochařství se více nezaměřil. Za průkopníky jsou považováni Otto Gutfreund, který vytvářel kubistické plastiky již v roce 1912-1913, a dvě práce Emila Filly.

Od roku 1914 se v sochařství prosadili umělci jako Jacques Lipchitz, Henri Laurens a Ossip Zadkine, kteří se zasadili o významnější prosazení kubismu v sochařství.

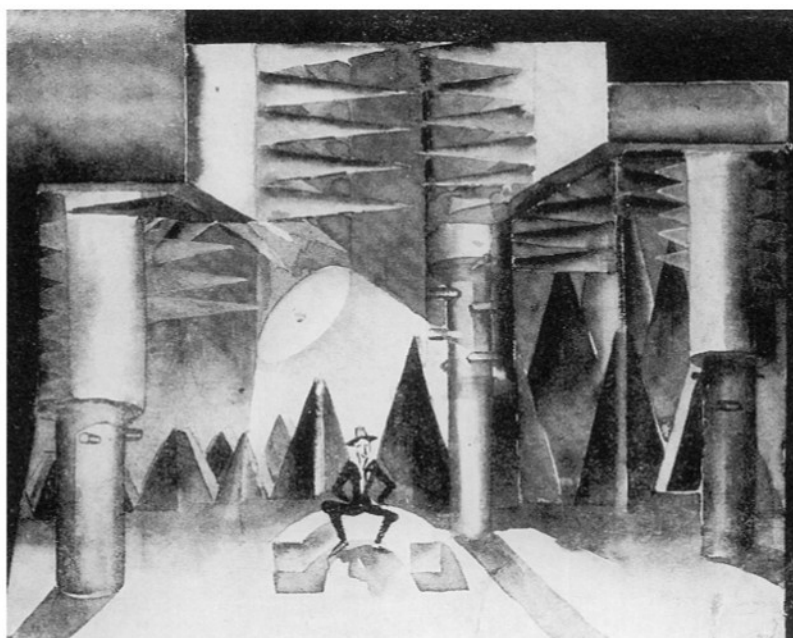
Obr. 1. Pablo Picasso, *Hlava Fernandy* (1909) [5]⁵

⁵ Čísla uváděná v hranatých závorkách odkazují na zdroj, ze kterého jsem čerpala, viz seznam použité literatury.

2.1.2.2. Kubismus a divadlo

V divadle se kubismus nejvíce prosadil v jevištním výtvarnictví a ve scénografii. Pronikly sem rovněž čisté formy ztvárnění a kubistické prostředky. Sama scéna a kulisy byly vyjádřeny geometrickými tvary, nebo se objekty stylizovaly a zjednodušovaly. Objekty a části na scéně se mohly pohybovat a dotvářet tak prostor. Často se jeviště pojalo jako reliéf s důrazem na plošnost. „*Odstranění hloubky v divadle, a tedy prostorovosti a možnosti využít iluze, znamenalo cestu od popisnosti k abstrakci myšlenky. Toto pojetí vzniklo v Berlíně, kde pracoval u slavného režiséra Maxe Reinhardta jeho žák František Zavřel.*“⁶

Kubistické pojetí scénografie na diváka, zvyklého na klasické realistické ztvárnění scény, působilo futuristicky, tajuplně a neobvykle.

Obr. 2. Jiří Kroha, Scénický návrh [5]

2.1.2.3. Kubismus a hudba

Hudba má s malířstvím společnou inspiraci v umění přírodních národů, především černochoů. Vychází z černošských rytmů, polyfonie, improvizace a drsných zvuků. Toto vše charakterizuje hudbu amerických černochoů – jazzu, který je syntézou afroamerického folklóru s tradicemi evropské hudby.

⁶ Lahoda, V.: Český kubismus. 1. vyd. Praha, nakl. Brána s.r.o. 1996, s. 86

Pokud hledáme analogii malířství s hudbou, najdeme ji v atonalitě. Skladatelé tonální systém nahradili atonálním. K tomu často přidružovali konkrétní zvuky z reality (bzučení dynama, zvuk sirény, hvizd píšťal apod.), a toto se podobalo koláži. Skladatelé si oblíbili tzv. fugu⁷ a polyfonní skladby.⁸ Svobodná hra míchání hlasů na základě jasných pravidel, připomíná prolínání a prostupování prvků v kubistickém obraze. Malířství má s hudbou společné hudební motivy. Častými náměty Georgese Braqua, a nejen jeho, byly hudební nástroje či partitury. Obraz sám se tak často stal hudbou.

2.1.2.4. Kubismus a literatura

Literáti se v této době snažili hledat novou formu a výraz. V básnictví hledali a kladli důraz na formální stránku. Využívali především volného verše. Snažili se představit si věci a jevy z různých pohledů. Básně psali do obrazců, které dotvářeli takzvanými kaligrafy.⁹ Autoři prózy mísili náměty. Psali pouze v přítomném čase, který zároveň vyjadřoval minulost i budoucnost. To je obdoba zrušení perspektivy v malbě.

U nás v tomto duchu psali nejen bratři Čapkové (dílo *Zářivé hlubiny, Lelío od J. Čapka*), ale i Vítězslav Nezval.

2.1.3. Zhodnocení kubismu

Můžeme říci, že kubismus byl revoluční umělecký směr, který změnil pohled na svět. Odpoutal se od tzv. akademismu a umožnil malířům větší individualismus. Byl odrazovým můstkem pro další směry jako jsou abstrakce, surrealismus, informel, neokonstruktivismus, op-art. Pokud však hledáme kubismus jako takový, najdeme ho jen v malířství, ale jeho prvky lze nalézt i v sochařství, v divadle, hudbě a literatuře.

Myslím si, že novým pojetím nepřímo ovlivnil a ovlivňuje vnímání lidí dodnes.

⁷ Kontrapunktická hudební skladba s důslednou rovností všech hlasů. Čím je fuga komplikovanější vystavěna, tím více hlasů se v ní prolíná a kříží, ovšem dle přesně stanovených pravidel. Lahoda, V.: Český kubismus. 1. vyd. Praha, nakl. Brána s.r.o. 1996, s. 51

⁸ Hudební skladba složená z několika samostatných hlasů.

⁹ Kalos – krásný, gramma – písmeno.

2.2. Český kubismus¹⁰

2.2.1. Vztah Paříž – Praha

Kubismus se zrodil v Paříži, která vždy byla a je kulturním centrem, a právě zde se s ním setkala řada našich umělců. Malíři v novém směru viděli možnost vypořádat se s nově vyvíjejícími se hledisky či pohledy na umění a myšlení 20. století. Spatřili v tom i šanci přiblížit se k evropskému umění vůbec a spolu s bezprostřední reakcí na umění Paříže rozvinuli kubismus u nás spíše do slohu než směru. Kubismus u nás totiž pronikl i do architektury či užitého umění. Jeho vlivy bychom našli v divadle a tehdejším pojetí scénografie. Dalším rozdílem byl silný vliv kubismu u nás po první světové válce, kdežto v Evropě se vývoj rozdělil do různých směrů.

2.2.2. Dr. Vincenc Kramář

Hlavní osobností u nás se stal dr. Vincenc Kramář¹¹ (1877 – 1960), kterého bychom mohli považovat za patrona českého kubismu. Od roku 1911 podnikal spoustu cest do Paříže, kde navštěvoval galerie a prodejní výstavy. U Daniela Henryho Kahnweilera často kupoval obrazy P. Picassa, G. Braqua, Deraina, Apollinaira. Tyto obrazy kupoval za účelem vytvoření sbírky, která sloužila ke kulturním účelům a pro seznámení českého umění s kubismem. Část jeho sbírky přešla roku 1960 darem do vlastnictví Národní galerie v Praze.

Intenzivně se zajímal o český kubismus. Úzce spolupracoval se Skupinou výtvarných umělců, kterým na výstavy zapůjčoval obrazy ze své sbírky. Začínající malíře podporoval v jejich zájmu o kubismus. Informoval je o vývoji a tendencích v Paříži a kupoval některé jejich obrazy, především od E. Filly. Kramář svým způsobem považoval kubismus za vrchol moderního umění, za tendenci, kde se mohou uplatnit národní duchovní prvky, aniž by se staly zaostalými či opožděly vývoj. Považoval ho za ideální cestu k výchově umělců, kde

¹⁰ V této kapitole jsem čerpala převážně z knihy Český kubismus od Vojtěcha Lahody a katalogu k výstavě Český kubismus 1909 – 1925.

¹¹ Český historik umění, kritik a sběratel. Studoval na Akademii výtvarných umění (1896) a Univerzitě Karlově (1896–98) v Praze, dále v Mnichově (1898–99) a posléze ve Vídni u zakladatelů vídeňské umělecko-historické školy Franze Wickhoffa a Aloise Riegla. Po 1. světové válce se stal ředitelem Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění (1919, později Národní galerie), na jejíž formování měl rozhodující vliv. Zajímal se především o moderní umění, hlavně francouzské, jehož sbírku soustavně budoval. Soustředil se zejména na tvorbu Pabla Picassa. Modernímu umění se věnoval svými odbornými statěmi a samostatnými publikacemi.

je základem tvořivá, svobodná duchovní činnost. Velkou měrou se zasloužil o proniknutí kubismu na českou výtvarnou scénu před první světovou válkou.

V meziválečném období dále získával obrazy moderního umění, stále podporoval mladé umělce a psal teze a pojednání o kubismu u nás.

Po druhé světové válce vstoupil do KSČ, aby mohl nadále zůstat ředitelem Národní galerie. V padesátých letech se jeho byt stal častým místem návštěv mladých výtvarníků, kteří zde objevovali moderní umění prvotřídní kvality v době, kdy kubismus byl jako většina modernistických směrů dán do klatby.

2.2.3. Cesty našich umělců do zahraničí

Podle vzoru V. Kramáře spousta mladých a začínajících malířů cestuje nejen do Paříže, ale i Španělska a Itálie. Své pobyty často spojili se studiem. Bohumil Kubišta se v Paříži setkal s tvorbou Henryho Matisse. Podle jeho vzoru se snažil ve svých obrazech docílit co nejvyššího plastického výrazu s co největším zjednodušením formy. Především domýšlel kompoziční zákonitosti výtvarného jazyka, který se u něho projevil jako geometrie v kompozičních schématech a stal se nositelem symbolických významů v jeho obrazech.

Obr. 3. Bohumil Kubišta, Polibek smrti (1912) [5]

Otto Gutfreund studoval v letech 1909-10 na pařížské soukromé výtvarné škole Grande Chaumière u Antoina Bourdella. Jako jeden z prvních evropských umělců převedl kubismus do sochařství.

Obr. 4. Otto Gutfreund, Milenci (1913 – 1914) [5]

Emil Filla též navštívil Paříž a za první světové války pobýval v Holandsku. V jeho obrazech nacházíme expresivní výraz, který je zdůrazněn ještě tvarovými deformacemi, organickými liniemi a zesílenou fantazijní složkou. Prohloubil také prostorovou výstavbu obrazu.

Josef Čapek navštívil Paříž v letech 1910 a 1912. Zde ho nejvíce zaujalo primitivní umění Afriky, Oceánie a předkolumbovské Ameriky, u něhož obdivoval monumentální blokovitost a jednoduché prostředky vyjádření.

Dalším cílem se staly Itálie a Španělsko. Vincence Kramáře a Josefa Čapka sem lákal významný malíř manýrismu El Greco.

2.2.4. Umělecké spolky

Cesty umělců do zahraničí, studium a návrat domů umožnily nebývalý rozmach kubismu u nás. Ještě před první světovou válkou vznikly různé umělecké spolky. První spolek

byl založen v roce 1907 a nesl název *Osma*¹². Můžeme říci, že s nástupem Osmy se datuje počátek českého moderního umění. Často se označuje za předchůdce spolků zaměřených na kubismus, protože v něm umělci malovali v duchu kuboexpresionismu. V roce 1911 vznikl umělecký spolek *Skupina výtvarných umělců (SVU)*¹³, který byl důležitou základnou kubistické generace u nás. Sem přešlo hodně mladých umělců ze *SVU Mánes*¹⁴ a cíleně tvořili v duchu kubismu. Dále byly založeny *Pražské umělecké dílny (PUD)*¹⁵, které se věnovaly užitému umění a kubistickému nábytku. Snažili se o zapojení nového umění do každodenního moderního života. Vedle toho zde byl ateliér pro výtvarnou práci *Artěl*¹⁶, který se zaměřil na boj proti tovární šabloně a výrobě. Z iniciativy Jana Kotěry byl v roce 1914 založen Svaz českého díla. Ten se zaměřil na prezentaci české uměleckoprůmyslové produkce na výstavách v zahraničí.

Po první světové válce pak vznikla skupina *Tvrdošíjní*.¹⁷ Jejich cílem bylo uvést podněty evropské moderny do domácí tradice. Po úspěších na výstavách v Paříži a ve Vídni ukončili svou činnost roku 1924. Tvořila tak most mezi předválečnou modernou a avantgardním uměním 20. let. O dva roky později, tj. 1920, vznikla ještě skupina *Devětsil*, jež sloužila jako umělecké centrum české meziválečné avantgardy. K nejvýznamnějším členům Devětsilu patřili kromě jiných spisovatelé J. Seifert a V. Vančura, architekti a výtvarní umělci konstruktivistické a surrealistické generace. Vůdčí osobností byl Karel Teige.

2.2.5. Česká architektura a užité umění

Kubistická architektura u nás vyšla především z tradice gotiky, baroka a klasicismu. Z baroka částečně přejímá hru stínu a kontrastu, princip dynamických průniků geometrických těles. Z klasicismu se inspiroje pravidelným řazením prvků, symetricky rozvrženými

¹² Jejimi zakladateli byli čeští a němečtí umělci B. Feigl, E. Filla, M. Horb, O. Kubín, B. Kubišta, V. Nowak, E. A. Pittermann-Longen, A. Procházka. Roku 1908 byla skupina rozpuštěna. Katalog Český kubismus 1909 – 1925, str. 424

¹³ SVU měla svůj časopis Umělecký měsíčník. Hlavní představitelé: V. Beneš, J. Chochol, E. Filla, J. Gočár, V. Hofman, P. Janák, O. Kubín, A. Matějček, A. Procházka, V. Špála, bratři Čapkové, O. Gutfreund a další. Do roku 1914 byla hlavním střediskem kubisticky orientovaných umělců. Katalog Český kubismus 1909 – 1925, str. 424

¹⁴ SVU Mánes – Spolek výtvarných umělců Mánes byl založen 1887 a do roku 1906 sdružoval nejvýznamnější pražské umělce. Katalog Český kubismus 1909 – 1925, str. 424

¹⁵ PUD založeny r. 1912 architekty Josefem Gočárem, Josefem Chocholem, Pavlem Janákem a Odolenem Grégrem, který zajišťoval finanční stránku. Katalog Český kubismus 1909 – 1925, str. 424.

¹⁶ Artěl vznikl r. 1908 jako sdružení výtvarníků rozličných oborů užitého umění podle vzoru vídeňské dílny Wiener Werkstätte. Katalog Český kubismus 1909 – 1925, str. 284

¹⁷ Skupinu založili J. Čapek, Vl. Hofman, R. Kremlička, O. Marvánek, V. Špála a J. Zrzavý roku 1918. Z výstavního katalogu Český kubismus 1909 – 1925, 1. vyd., Stuttgart, nakl. Gerd Hatje 1991, s. 424

nečleněnými stěnami. Kromě toho uplatňuje prvky pozdní geometrické secese a částečně vychází z moderny.

Hlavním impulzem pro nástup architektury kubismu byly skici krystalů a domovních dveří od Janáka z roku 1911 a jejich realizace, např. Jakubcova vila v Jičíně (1911-1912). Josef Gočár, Josef Chochol, Vlastislav Hofman a Pavel Janák objevují nové pohledy na architekturu. Dodnes jsou jejich domy a návrhy staveb vrcholnými díly české architektury.

Architekti ve svých teoretických směrnicích kubismu vyslovili požadavek dynamismu, který by překonal hmotu tvůrčí myšlenkou, aby výsledek vyvolal v divákovi pocity dynamičnosti a výrazné plasticity. K tomu využili lomené a krystalické tvary. Pracovali s ostrými hranami. Důsledně propracovávali fasády, které upravovali do jednoduchých geometrických kompozic. Využívali k tomu motivů hvězd, trojúhelníků, čtverců, trojbokých hranolů, pyramidálního uspořádání, jehlanů. Pracovali s hmotou a prostorem. Zaměřili se na každý detail, od kliky až k celkovému pojetí interiéru.

Stavby postavené před první světovou válkou na nás působí těžce, celistvě, komplexně, impozantně. Cítíme z nich určitý řád a skladbu. Interiéry budov jsou však prosvětlené, odlehčené.

Významné stavby nalezneme nejen v Praze, ale i v Lázních Bohdaneč, Brně a dalších městech.

Obr. 5. Josef Gočár, Lázně Bohdaneč (1912 – 1913) [5]

Po první světové válce došlo k posunu a do popředí se dostal tzv. rondokubismus,¹⁸ který se vyznačuje oblými liniemi, válcem a půlválcem. Typická hranatost kubismu je zjemněna užitím zaoblených linií ve vysokém reliéfu fasády, která je doplněna sochami a

¹⁸ Podle rondo - okrouhlý, ronda - kruhový útvar.

stylizovanými rostlinnými dekorativními prvky. Někdy se tomuto stylu říká obloučkový dekorativismus.

Obr. 6. Josef Gočár, Banka Československých legií (1921 – 1923) [5]

České kubistické stavby hned v době svého vzniku vzbudily pozornost v ostatní Evropě a ve své době vytvářejí výrazný národní sloh.

Jak bylo výše zmíněno, ke svému slovu přišlo i užité umění. Je to jedna z unikátních stránek českého kubismu. Architektům a návrhářům šlo o to, aby nejvšednější užité předměty byly pojety v duchu kubismu. Patří sem nejen nábytek, ale i lampy, servisy, kliky, koberce atd., prostě věci denní potřeby. Nejvíce návrhů pochází od architektů Gočára, Chochola, Hofmana a Janáka. Zde najdeme analogii s architekturou, a to v kombinaci vertikál, horizontál a především diagonál, používáním ostrých hran a linií, motivů jehlanu a hvězdic.

Ve svých návrzích hojně využívali zrcadel, která upravovali do geometrických kompozic a umísťovali je tak, aby se s nimi dalo hýbat a natáčet. To umožnilo dívat se na sebe samého z různých pohledů a nacházíme zde analogii z analytickým pojetím kubismu v malbě.

S proměnou architektury se měnilo i užité umění. I zde po válce vidíme vliv rondokubismu.

Obr. 7. Josef Gočár, Návrhy nábytku [4]

Architektům šlo především o „zapojení nábytku a nejmenších předmětů denní potřeby do uměleckého systému jako celku, kde má každý prvek svou neopakovatelnou uměleckou hodnotu a je součástí celku.“¹⁹ Proto prováděli návrhy kompletního vybavení bytů.

Jednotlivé návrhy vznikaly v Pražských uměleckých dílnách, kde byla truhlárna, čalounictví a kovodílna. Vždy zdůrazňovali, že „vedoucí myšlenkou jsou především zřetely umělecké, že nábytek má vyhovovat při jakési účelnosti dobrému vkusu, ale současně má být vážným uměním. Vedle přepychového nábytku chtěly PUD vyrábět nábytek občanský dle osobních potřeb zákazníků, ale také vzorový typový nábytek kancelářský a do bytu, který při úplné účelnosti a úspornosti bude vždy přísně umělecký.“²⁰

Dalším významným sdružením, které se zabývalo užitým uměním, byl Artěl. Na rozdíl od Pražských uměleckých dílen se zaměřili na drobné předměty (šperky, grafika, keramika, ozdobné dózy atd.) a na celkové vybavení bytu (jídelní servisy, kalamáře, popelníky, vázy atd.).

2.2.6. Význam českého kubismu

Čeští umělci opustili plátno s barvou a pustili se do designu a architektury. Kubismus u nás reprezentuje pokus o životní sloh, nikoli jen výtvarný styl. Zřetelně se oddělil

¹⁹ Lahoda, V.: Český kubismus. 1. vyd. Praha, nakl. Brána s.r.o. 1996, s. 68

²⁰ Lahoda, V.: Český kubismus. 1. vyd. Praha, nakl. Brána s.r.o. 1996, s. 69

od pařížského, a tak dosáhl světového významu. I dnes je český kubismus prezentován na zahraničních výstavách a je často inspirací uměleckého vývoje 20. století. V roce 1966 to byla slavná výstava v Paříži „*Picasso et Braque de Prague*.“ V 60. letech je v sochařství vidět vliv Gutfreunda. V 70. letech vznikl soubor návrhů nábytku od Milana Knížáka pod názvem „*COCUB 71*“. V 80. letech je patrná návaznost v malbě. V současnosti vidíme návrat v architektuře. Můžeme si toho povšimnout u stavby *Tančící dům* v Praze.²¹ Představuje zatím nejmodernější směr tzv. dekonstruktivní architektury, která využívá geometrie volných forem.

Můžeme směle tvrdit, že český kubismus je jeden z mnoha českých příspěvků do tisícileté historie architektonických stylů. Ač si to neuvědomujeme, dodnes jsou zde přítomny myšlenky a vize kubismu.

2.3. Život a dílo malíře Josefa Čapka

Josef Čapek byl umělcem širokých zájmů, byl malířem, grafikem a spisovatelem, autorem příběhů pro děti a spolu se svým bratrem Karlem autorem divadelních her. Část jeho umělecké tvorby byla ovlivněna rostoucím ohrožením Československa ze strany fašismu.

Narodil se 23. 3. 1887 v Hronově ve východních Čechách jako syn lékaře Antonína Čapka a Boženy Čapkové. Otec Josefa zpočátku ordinoval v Malých Svatoňovicích a později v Úpici jako praktický, tovární a obvodní lékař. Ve svých volných chvílích byl náruživým čtenářem, vedl divadelní ochotníky a psal básně. Malý Josef mu často vypomáhal v ordinaci.

Matka pocházela z mlynářské rodiny z Hronova. Byla velmi energická, citlivá, na vše hluboce reagovala a byla dosti sečtělá. Zajímala se o lidovou tvorbu a svým dětem často předčítala z Erbenových balad a snažila se je vést k zájmu o literaturu. Ráda četla jak domácí literaturu, tak i zahraniční, z toho důvodu měli doma velmi bohatou knihovnu. Dokonce pro *Národopisnou výstavu lidové písně, pověstí a úsloví* sbírala lidovou tvorbu z úpického kraje.

Své dětství prožil spolu s bratrem v Úpici (kde jejich otec koupil dům). Nejvíce však pobýval u babičky v Hronově. Krajem, kde prožil celé šťastné dětství, bylo Podkrkonoší. V Úpici Josef zažil první silné dojmy z malířského umění. Velice ho upoutal obraz sv. Jakuba od malíře Brandla v úpickém kostele. Obraz zachycuje postavu světce

²¹ Je dílem dvou architektů: amerického architekta kanadsko-polského původu Franka Gehryho a českého architekta jugoslávského původu Vlada Miluniče. Byl postaven v letech 1994 až 1996.

- poutníka, který je zahalen ve zšeřelé krajině. Obraz se malému Josefovi „...jevil převelmi přísný a ponurý v svých mocných černotách a ve svém velkolepě vydutém barokním pojetí, umění zdálo se tu něčím nesmírně vážným, co na sobě nemělo nic z líbeznosti profánní, blízké ve všech svých podobách dětem.“²² Pro Josefa Čapka byl Brandl "z nejprvnějších jeho uměleckých zážitků, prvním, tím nejprvnějším skutečným umělcem, starým mistrem, kterého bylo seznati chlapci, školákovi, nastoupivšímu zrovna do první obecné a přitahovanému všemi obrázky, počínaje biblickou dějepravou a Malým čtenářem." ²³

Jeho literární tvorbu částečně ovlivnila babička, mlynářka Helena Novotná. U ní slýchal lidovou moudrost a prostý humor. Chtěla-li něco vystihnout co možná nejpresněji, neváhala si sama vytvořit nové slovo. Její příklad později velice silně zapůsobil na bohatou, jadrnou, výstižnou a zároveň pestrou řeč obou bratrů.

První školou, kterou navštěvoval, se stala úpická měšťanka. Ve škole moc dobře neprosplával. To rodičům nenasvědčovalo, že by se mohl stát dobrým studentem, a proto jej dali na dvouletou tkalcovskou školu ve Vrchlabí (1901 – 1903). Škola byla německá, proto byl napřed poslán na rok na „handl“ do německé měšťanky v Žacléři. Necítil se zde moc dobře a na tuto dobu nerad vzpomínal. Po vyučení nastoupil jako dělník v úpické tkalcovně F. M. Oberländera. V tkalcovně si vyzkoušel tzv. „kolečko“. Tkal, uklízel, opravoval a čistil stroje, učil se obchodní korespondenci i účetnictví. Prošel všemi odděleními továrny, aby později mohl vést hronovský textilní podnik.

Tato práce se pro Josefa stala další cennou životní zkušeností, ale zároveň to cítil i jako trauma. V této době, bylo mu 17 let, se rozhodl pro malířskou dráhu. Sám k tomu řekl: *"Nemohu říci, že jsem tam byl nešťasten a že by se mně byla ta práce se stroji protivila. Naprosto ne, ale cítil jsem strašně jasně tolik - kdybych tu provždy setrval, že by zde můj život uplynul marně, že bych takto svůj život cele nevyužil. A jestli mne tu velmi krvavý hlas duše pudil k malířství, nebylo to proto, že bych si malování obrazů představoval jako práci mnohem lehčí a blaženější, než je smontování tkalcovského stroje a tkaní cvilinku, a také jsem ani na okamžik nesnil o tom, že budu v pěkném ateliéru malovat modelky a dělat z nich víly nebo bohyně nebo si jezdit po světě a předvádět poutavé krajiny, ačkoli jsem odjakživa zasažen jistou dobrodružností ..."*²⁴

Rodiče zprvu s jeho rozhodnutím nesouhlasili. Mysleli si, že by všechny ty předešlé roky strávené v Žacléři, ve Vrchlabí a v úpických textilkách byly ztraceny. Obávali se, že není

²² Čapek, J.: O sobě. 1. vyd. Praha, Československý spisovatel, 1958, s. 50

²³ Čapek, J.: O sobě. 1. vyd. Praha, Československý spisovatel, 1958, s. 49

²⁴ Opelík, J.: Josef Čapek, 1. vyd. Praha, Melantrich 1980, s. 9

dosti talentovaný, a že ho malířství neuživí. V této době mu nejvíce pomohla jeho starší sestra Helena, která se svým mužem JUDr. Františkem Koželuhou přesvědčili rodiče, aby Josefu vyhověli.

Na podzim roku 1904 začal studovat Uměleckoprůmyslovou školu v Praze (dnešní Vysoká škola uměleckoprůmyslová). V letech 1904 – 1907 studoval u profesora Emanuela Dítěte, který jej vyučoval figurální a ornamentální kresbě a malbě. Navštěvoval kresbu aktu u Jana Preislera, který byl vrcholným představitelem a zároveň spoluvytvářícím tvůrcem dalšího proudu – secese. Sám Čapek kritizoval výuku na Uměleckoprůmyslové škole, kde převládal secesní sloh, takto: „*Panika ze stylizace. Kytickismus.*“²⁵

V Praze bydlel na Malé Straně v Říčnické ulici 11, kam se za ním roku 1907 přistěhovali rodiče i mladší bratr Karel.

Spolu s bratrem psali a vydávali drobné prózy, kritické články a recenze, které se snažili publikovat v různých novinách, časopisech a revue. Sám se však spíše považoval za malíře než spisovatele. Od počátku referovali o různých výstavách a malířích. Snažili se mít přehled nejen toho, co se dělo u nás, ale hlavně jaké byly tendence a směry v zahraničí. Byli přesvědčeni, že je potřeba vytvořit nový styl. Podporovali proto nové nekonvenční projevy moderního umění. Často komentovali obrazy zahraničních malířů, převážně francouzských impresionistů jako Eduarda Maneta, Claude Moneta, Auguste Renoira, ale i Paul Cézanna, Vincenta van Gogha. Domácím umělcům často vytýkali, že se nesnaží vytvořit speciální české umění.

Po absolvování Uměleckoprůmyslové školy (1904-1910) Čapek kreslí, maluje, vystavuje, zabývá se volnou a knižní grafikou (obálky), redakční prací, žurnalistikou, výtvarnou teorií a kritikou, organizováním spolkového výtvarného dění.

Na prvních grafických pokusech je ještě vidět vliv secese, až později i zde nacházíme jeho typickou linku a stylizaci. Do světa grafiky a grafických technik jej zasvětil, stejně jako Emila Fillu, absolvent newyorské školy Jan C. Vondra.

Kolem roku 1910 prodal jeho otec hronovský mlýn a část peněz rozdělil mezi bratry a sestru. Josef i Karel se rozhodli vycestovat do zahraničí. Josef chtěl především navštívit Francii, hlavně Paříž, a Španělsko. V Praze zanechal svoji lásku, Jarmilu Pospíšilovou (budoucí ženu) a koncem roku 1910 se vydal na svoji první studijní cestu do Paříže, kde se poprvé setkal s kubistickými díly.

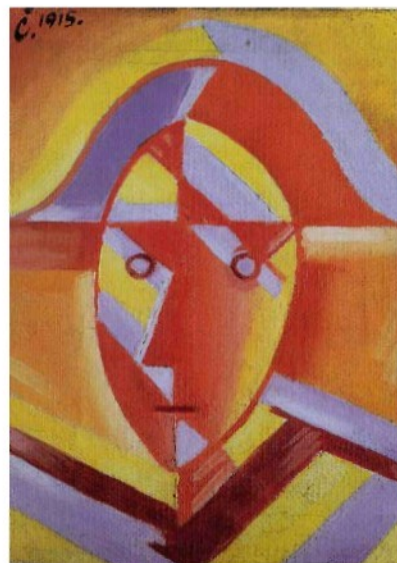
²⁵ Mráz.B.: Josef Čapek, I. vyd. Praha, Horizont 1987, s. 16

V Paříži navštěvoval *Academii Colarossi* v ulici Grande Chaumière (kde také studoval Otto Gutfreund). Často chodil do Louvru a do galerií moderního umění. Zde se setkal s obrazy od avantgardních umělců Fernanda Légera a Roberta Dalaunaye.

V Kahnweilerově galerii si prohlížel první kubistické obrazy od Pabla Picassa a Georga Braqua. V Trocadéru studoval africké a oceánské umění, dále se zabýval uměním staré Ameriky, předkolumbovskými a mayskými plastikami. U tohoto tzv. primitivního umění obdivoval monumentální blokovitost a jednoduché prostředky vyjádření. Fascinovala ho tvarová invence a nejvíce jej upoutala důslednost a přesvědčivost, s jakou se tu rozvinulo základní a zároveň rafinované pojetí plastického prostoru. Můžeme si toho povšimnout v obrazech *Šašek* (1914 – 1915) a *Hlava v napoleonském klobouku* (1915).

Obr. 8. Josef Čapek, Šašek (1914 – 1915) [11]

Obr. 9. Josef Čapek, Hlava v napoleonském klobouku (1915) [11]

Později podnikl ještě jednu cestu do Paříže a to v roce 1912. Jeho obrazy vytvořené do roku 1917 s motivem figury na nás působí jakoby sestavené z jednodušších dílů a doplněné jednoduchým prvkem. Jde o kombinaci geometrického znaku a konkrétního detailu. Figura se stává stavebnicí. Jeho obrazy jsou jasné, sdělitelné, přehledné a do jisté míry veselé. Často z obrazů vyzařuje dětské nazírání na svět.

Vliv primitivního umění jej provázal do konce tvorby. Roku 1918 napsal a vydal článek *Sochařství černochů* a v třicátých letech vše shrnul v knize *Umění přírodních národů* (1938).

K modernímu umění, které v Paříži viděl, si nechával kritický odstup. „*Jeho povaha mu bránila, aby překotně přijímal za své něco jen proto, že to vzniklo v Paříži. A především: nechtěl napodobovat, naplňovala ho tvrdošíjná a neústupná vůle po vlastním výrazu, jež ho chránila před epigonstvím.*“²⁶

Ve Španělsku navštívil Barcelonu, Madrid a Toledo. Zde ho upoutal malíř zázračné krásy a nezapomenutelného výrazu El Greco. V obrazech zachycoval předměty z různých hledisek, jakoby v trvalém pohybu. V Prahu oslnil Josefa Francisco Goya, u nějž obdivoval skvěle podanou barevnost. Svůj pobyt ve Španělsku ukončil předčasně. Stýskalo se mu po domově a jeho lásce. Ze všech galerií a výstav si pečlivě dělal poznámky, skicoval a připojoval si i poznámky o barvách, což později zúročil ve své práci.

Po návratu domů se stal členem *Skupiny výtvarných umělců (SVU)*. Toto sdružení umělců a teoretiků se snažilo o „moderní výraz“, o nové umění, které by dokázalo reagovat na změny v evropské společnosti. Přijímají nové směry, hlavně kubismus, který je šokující a svými geometrickými deformacemi poukazuje na poznání, že „*viděné formy nevypovídají o skutečnosti vždy pravdivě, a umění je tedy nejen nemusí, ale přímo nesmí napodobovat a kopírovat a umělecké dílo je novou, svébytnou realitou, založenou na vlastních vnitřních zákonitostech a vyjadřovacích principech.*“²⁷

V SVU měl funkci redaktora skupinového časopisu *Umělecký měsíčník*. Tím se podílel na orientaci skupiny a nutil ji k hlubší reflexi o principech moderního umění. Zároveň tím započal svou redaktorskou dráhu, které zůstal věrný po celý život.

V tvorbě dospěl k pochopení kubismu a základem jeho pojetí moderního umění zůstává obecnější: „*...kubistické převádění mnohosti a bohatosti reálných tvarů na elementární geometrické formy přijímá právě jako důsledné naplňování výtvarných zákonů.*“²⁸ Na první výstavě SVU roku 1912 Čapek vystavoval obrazy *Služka* (1911) a *Matka s dítětem* (1911).

²⁶ Mráz.B.: Josef Čapek, I. vyd. Praha, Horizont 1987, s. 34

²⁷ Pečínková.P.: Josef Čapek, I. vyd. Praha, nakl. Svoboda 1995, s. 13

²⁸ Pečínková.P.: Josef Čapek, I. vyd. Praha, nakl. Svoboda 1995, s. 13

Obr. 10. Josef Čapek, Matka s dítětem (1911) [8]

Zde je ještě možno vidět vliv fauvismu, uvolněné malířské gesto a tlumené, zemité barvy. Svě první kubistické pokusy považuje pouze za studie a inspiruje se ze vzpomínek na svůj pobyt ve Francii. Jedná se o obrazy *Přístav v Marseille* či *Předměstí* (1912) silně ovlivněné Braquem a Picassem.

Roku 1912 opustil SVU, protože jeho názor byl odlišný od trendu spolku. Spolek chtěl co nejtěsněji sledovat umění Picassa a Braqua, ale on chtěl usilovat o výraz, který by tolik nenavazoval na francouzské podněty. Zastával názor, že český kubismus by měl být volnou variantou kubismu a neměl by se bránit přijímat různorodé tendence. Po odchodu dále rozvíjel své umění malby a přicházel na možnosti, které mu kubismus nabízel. To je vidět v obrazech *Autoportrét* (1913) či *Zátiší s umyvadlem* (1913). Soustředil se na syntetické převedení reality ve výtvarný znak. V témže roce vznikly i klíčové obrazy *Harmonikář*, *Kolovrátkář a Námořník*. Cítíme z nich zážitky z jeho dětství, symbol dalek a dobrodružství. Spojil zde principy syntetického a analytického kubismu. Snažil se zachytit lidské typy bez naturalismu pomocí síly výtvarných prostředků.

Po roce 1914 se jeho projev dále rozvíjel do mnoha paralelních výrazových poloh. Objevují se obrazy s hravou geometričností (*Dívčí hlavy*) i něžné popisy detailů (*Zátiší s rukavičkami*). Nešlo mu tedy jen o osvojení nového uměleckého jazyka, ale snažil se o pravdivé vyjádření světa a člověka. Dál se zajímal o polohy, které vycházely z kubismu. Kubismus totiž ovlivnil i futurismus, konstruktivismus, abstraktní malbu a expresionismus. Kubismus začínal chápat jako „magický realismus“: „A to se mi ze všeho nejvíce zamlouvá,

*když z něčeho nejobyčejnějšího jde pocit zjevení a přitom existence pravdy.*²⁹ Našel a vybral z kubismu to nejdůležitější: opuštění tradičního zobrazení, zjednodušení výtvarné formy a výrazovou svobodu. To si ponechá ve své tvorbě navždy, pouze pak proměňuje rukopis, tvarosloví a motivy.

Na jaře roku 1914 se ocitl v osobní krizi. Jeho vztah s Jarmilou byl bezvýchodný. Jarmilina matka nechtěla Josefa přijmout. Nelíbilo se jí, že nebyl dostatečně zajištěn. Vršily se malicherné tahanice s SVU, odkud vystoupil a přidaly se problémy s vedením *Mánesa*, kde začal působit od roku 1912. Ze spolku Mánes jej nakonec roku 1914 vyloučili a on tím ztratil možnost vystavovat. Všechny jeho problémy se odrazily v jeho první samostatné knize *Lelio*. Kniha je úzkostná, temná a znepokojující.

V malbě a grafice se objevily jeho vnitřní pocity a díla jsou více expresivní. Náměty obrazů jsou smutné, tajemné hlavy. Převládají zde temné a monotónní barvy. Je zde silný vliv i černošského umění. Hlavy jsou zjednodušené a nacházíme v nich pro Čapka typickou linku. Dochází k proměně v jednoduché znaky, ve kterých využívá barevných, tvarových a světelných harmonií a kontrastů. Celkově jsou jeho obrazy čisté, úsporné a maximálně zde dosahuje výrazu. Jeho kubismus není strohý, vždy můžeme zahlédnout detail, např. vlající mašlička, kadeř či vlnka, tvary jsou oblé, měkké a něžně barevné. V jeho úvahách je důležité *co* malovat než *jak*.

Po roce 1916 prostřednictvím německých expresionistických časopisů konečně pronikl na evropskou avantgardní scénu a to jako výtvarník, literát a výtvarný kritik. Jeho jméno se stalo pojmem, se kterým je nutno počítat. Tím si upevnil pozici na české výtvarné scéně. Stal se také hlavním členem skupiny *Tvrdošíjní*. K tomu si přibral spolupráci s Národními listy, pro které psal kritiky a otiskoval úvahy o moderním umění. Působil zde jako výtvarný referent.

Dvacátá léta 20. století se pro Čapka stala nesmírně čínorodým obdobím. Jako člen Tvrdošíjných vystavoval nejen u nás, ale i v Německu (Berlín, Drážďany), Rakousku (Vídeň) a Švýcarsku (Ženeva). Tvrdošíjní se na české scéně stali dominantním uměleckým sdružením.

Čapek nezaostal ani v publikační činnosti. Z Národních listů přešel roku 1921 k Lidovým novinám, kde působil až do konce třicátých let. Zde měl na starosti pravidelnou výtvarnou rubriku.

I jeho osobní život se obrátil k lepšímu. Jako zajištěný publicista a malíř se mohl roku 1919 oženit s Jarmilou Pospíšilovou a v roce 1923 se jim narodila dcera Alena. Byl velice

²⁹ Dopis budoucí ženě Jarmile z roku 1913, Pečinková, P.: Josef Čapek, 1. vyd. Praha, nakl. Svoboda 1995, s. 21

tvůrčí a vedle jeho práce v Lidových novinách vydával i knihy: *Nejskromnější umění* (1920), což jsou fejetony, eseje, úvahy o umění, *Málo o mnohém* (1924) a *Ledacos* (1928).

Ve výtvarné tvorbě ještě doznávaly válečné deprese. Dominují zde témata chudých, vdov, žebráků a pijáků, zobrazena střídou formou a intenzivním výrazem. Malba je ztěžklá, tlumená s výrazem bolestného patosu. Postupně však přecházel k živému, hravému a poetizujícímu pojetí světa. Pokračoval v „magickém realismu“, kde vítězila hravost a svoboda.

Zajímal se dokonce o knižní grafiku. Nejčastěji své náměty vyrýval do linolea. Jako knižní grafik byl velice tvůrčí. Doprovodil přes 300 knižních titulů, 40 knih ilustroval a spoustu jich doplnil titulním listem. Stal se vyhledávaným grafikem, protože do knižní grafiky vnesl „*originální, neakademickou notu, prostou živost a živelnost*“.³⁰

Dostal se i k ilustraci, ke které přistoupil svérázně a osobitě. Ilustroval nejen knihy pro dospělé (Flaubert: *Pokušení svatého Antonína*, 1921, Reynek: *Rybí šupiny*, 1922 a další), ale i knihy pro děti (Graham: *Žabákova dobrodružství*, Poláček: *Edudant a Francimor*, Řezáč: *Poplach v kovářské uličce* a jiné). Pro svou dceru Alenu dokonce napsal a ilustroval knihu *Povídání o pejskovi a kočičce*. Zde vytvořil nový typ umělé pohádky se zvířecím hrdinou, jejímiž hlavními postavami jsou polidštěná domácí zvířátka, ale bez kouzelných rekvizit.

Obr. 11. Josef Čapek, *Edudant a Francimor* [10]

Výrazně vstoupil i na pole scénografie, kde uplatnil své malířské zkušenosti. Z kubismu si půjčil techniku práce s prostorem, barvou a světly. Používal jednoduché zobrazení reality, stavěl na spontánním a bezprostředním výrazu. Proto ho řadíme mezi zakladatele moderní české scénografie.

³⁰ Pečinková.P.: Josef Čapek, 1. vyd. Praha, nakl. Svoboda 1995, s. 36

Přese všechno co dělal, musel obhájit svou práci před nastupující novou generací mladých umělců. Především Karel Teige na počátku dvacátých let tvrdě kritizoval skupinu Tvrdošijných a svou kritikou se i přímo dotkl Čapkovy tvorby.

V roce 1923 nastalo u Josefa tzv. období chlapů. Od hravých a vynalézavých experimentů přešel k oproštění a uvolnění výtvarné řeči. V obrazech jako *Chudý chlapec* (1923), *Dva chlapi* (1924) se zbavil geometrického tvarosloví a stále více je vidět spontánní uvolněný rukopis a barevné plochy. Malba je uvolněná a nejvýrazněji se uplatňuje v obrazech se sociálními motivy. Chudý člověk ho zajímal jako prostá jednotka lidstva. Hledal v něm základ „člověčenství“. V jeho kresbičkách a skicách je vidět brilantní ovládnutí prostředků formy a výrazu, výtvarného citu a řeči: z několika čar a teček, z čáranice či táhlého stínu vykouzlí svět. A toto je jeho typická linka.

Ve druhé polovině dvacátých let pokračoval v čistotě geometrických tvarů, spontánním rukopisu a rozvíjel svoji škálu nejrůznějších výrazových poloh. Přejít od tzv. „chlapů“ k dětem naznačila již zmíněná kniha pro dceru *O pejskovi a kočičce*. Děti se staly jeho námětem a byly pro něj dalším krokem v hledání lidství a člověka. Fascinoval ho čistý svět dětských představ a bezprostřednosti vyjadřování. Hledal inspiraci nejen ve své dceři, ale často se vracel ke svým vzpomínkám z dětství. To vše ještě spojoval s přírodou, venkovem a krajinou.

Z tohoto období je zachováno velmi mnoho pastelů³¹ s tematikou poetičnosti života dětí. „Kombinování dětského čmáraní, konstruktivních prvků a vynalézavých znaků ovládl jediný princip: radost ze hry. Čapek se naučil ovládat „magii“ malířských prostředků a čaruje, dokud skutečnost na obraze neobživne. Má obrovský smysl pro subtilní výraz barvy, tvaru a linie.“³²

Na začátku 30. let se vrátil ke své literární tvorbě. Psal baladický příběh *Stín kapradiny*, dále vydal meditativní knihu *Kulhavý poutník* a chystal knihu *Psáno do mraků*, kterou však již nestačil vydat.

Svého člověka a člověčenství, pravý model obyčejného člověka, našel v Oravském Podzámku, kde trávil prázdniny se svou rodinou. Tady od chlapů a dětí dospěl k motivu ženy. Maluje pradelny, služky, stařeny, ženy s dětmi a obyčejné věci se staly zázrakem. Ženu viděl jako ochránkyni života. V obrazech převládá monumentalita a osudový patos. K tomu všemu se přidala hrozba fašismu a odtud vede cesta k obrazům *Oheň* (1938) a *Touha* (1938), jež znamenají vyjádření protestu a jeho názoru na dění v Evropě, hlavně v Německu.

³¹ Technika pastelu na mokřím ručním papíru, linka je měkká, částečně rozpitá.

³² Pečínková P.: Josef Čapek, I. vyd. Praha, nakl. Svoboda 1995, s. 50

Obr. 12. Josef Čapek, Oheň (1938) [8]

Stále si však kladl filozofické otázky, kdo jsme, odkud jsme a kam směřujeme. Vše interpretoval svými jednoduchými, naivními až banálními obrazy s motivy dětí v krajině, poutníků a cest, myslivců, rybářů a lidí spojených s přírodou.

Dozrál jako malíř. Základ jeho obrazů je vždy kresba, síla spočívá v barvě, v jednoduchosti i bohatosti nacházíme jeho typickou linku.

Uvědomil si hrozbu, která sídlila v Německu a snažil se proti ní bojovat. V Lidových novinách už od roku 1933 uveřejňoval kresbičky a karikatury, kterými protestoval. Jsou to cykly *Základy hitlerovské výchovy*, *Diktátorské boty* a *Modern times*. V dílech je častý námět ženy s gestem, jejíž oblečení je v národních barvách. Jeho poslední obrazy jsou spíše magické než moderní umění. Neustálé opakování motivů, u kterých se mění pouze barevné pojetí, postrádají prvky moderního umění, jež je založeno na originalitě a umělecké čistotě.

Bohužel, jeho boj byl marný. Dne 1. září roku 1939 byl Josef Čapek zatčen gestapem v Želivě u Humpolce. Z Pankráce byl pak dopraven do koncentračního tábora v Dachau, kde byl uvězněn 28. 9. 1939.

Později byl převezen do koncentračního tábora v Buchenwaldu, kde žil dva a půl roku. Na jaře roku 1942 Josef Čapek onemocněl na úplavici a ležel několik týdnů v táborové nemocnici. Poté se u něj objevila oční choroba. „Protože se v Buchenwaldu tzv. protektorátníkům, na rozdíl od jiných vězňů, věnovala alespoň skrovná lékařská péče, vyšetřil J. Čapka věhlasný výmarský oční lékař, který prý - z důvodů, jež jsou různě vykládány - doporučil

Čapka propustit domů. Gestapo však reagovalo běžným trikem: slíbilo vyhovět, vězně však nepropustilo, nýbrž jen přesunulo jinam.“³³ Tak byl Čapek 26. června 1942 odvezen do koncentračního tábora v Sachsenhausenu.

Z tohoto tábora byl poslán na berlínské gestapo do věznice Alexanderplatz, aby rozhodli o jeho osudu. Tiše trpěl v místnosti, která měla stěží pojmout asi sto lidí. Trpěl ve společnosti šesti až sedmi set vrahů, výtržníků a surovců, obklopen lidskou spodinou žijící i umírající. Aniž by byl vyslýchán, vrátil se v listopadu 1942 zpátky do Sachsenhausenu.

Od září 1943 Čapek pracoval v táborové malířské dílně a po jejím zrušení byl přeložen do truhlárny, kde se vyráběly rakve. Z ní si jej vyžádal český medik J. Škopík jako pacienta, poté jako malíře anatomických diagramů a tabulí. Po zpřísnění nacistického režimu by v této funkci neobstál, a tak se jeho přátelé postarali, aby mohl pracovat jako písař v nemocniční laboratoři.

V dubnu 1945 byl Čapek ze Sachsenhausenu deportován do koncentračního tábora v Bergen - Belsenu. *“23. dubna 1945 hlásil anglický rozhlas, že malíř a spisovatel Josef Čapek, vězněný posledně v koncentračním táboře Bergen-Belsenu, je mrtev. Bylo to ve dnech, kdy spojenecké armády osvobozovaly již poslední koncentrační tábory. Anglická zpráva byla bohužel asi pravdivá.”*³⁴

Ač zkusil a vytrpěl v koncentračních táborech mnoho, vždy se snažil alespoň kreslit či psát básně. Pro něj se totiž umění v této době stalo jeho nejcennějším darem, jež ho vykupuje z bídy, posiluje ho a povzbuzuje. Umění pro něj představovalo poslední pojitko s lidstvem.

Během svého života ukázal, že je nutno o věcech přemýšlet a ne je bezmyšlenkovitě přejímat za své. Svůj život bral jako umění. Až časem pochopil, že umění není vše, a že život je něco víc než pouhé zobrazení písmem a malbou. Náměty jeho obrazů byly vždy blízké lidem. Pro lidi jsou jeho obrazy čitelné, jednoduché, používal v nich jasné barvy, prosté motivy a tajemno. Proto se jeho kubismus často nazývá lidový.

Myslím si, že jeho význam není dosud doceněn širší veřejností, jelikož je stále zastíněn popularitou svého bratra. Málo kdo si uvědomuje, že jsou Čapkové dva, Karel spisovatel, Josef malíř a spisovatel, ač on sám se za literáta nikdy nepovažoval.

Proto jsem si vybrala Josefa Čapka pro svou diplomovou práci. Chtěla bych žáky prvního stupně s ním seznámit a více jej přiblížit prostřednictvím úkolů, které jsem vypracovala.

³³ Opelík, J.: Josef Čapek, 1. vyd. Praha, Melantrich 1980, s. 238 - 239

³⁴ Pečířka, J.: Utrpení a neznámá smrt Josefa Čapka. In: Rodným krajem (10), Červený Kostelec 1995, s. 2-3

3. Metodická část

Jednotlivé úkoly z praktické části jsem realizovala během své souvislé praxe na základní škole Ještědská v Liberci, a to v páté třídě, kterou vedla Mgr. Dagmar Melicharová. Tuto třídu jsem poznala na souvislé praxi v 6. semestru. Děti byly zvyklé na můj styl výuky a spolupráce byla příjemná. Samotný přístup Mgr. Melicharové byl velice vstřícný a ulehčil mi uskutečnění jednotlivých výtvarných úkolů.

Ve třídě bylo celkem 25 žáků. Každý týden jsem mohla mít dvě hodiny výtvarné výchovy. Po domluvě s třídní učitelkou jsem si mohla přidat hodiny pracovních činností. Neměla jsem časové omezení na práci a děti věděly, že mohou v klidu dokončit svou tvorbu. Další výhodou byla vybavenost třídy. Každý žák měl svoje pracovní místo a zajištěny výtvarné pomůcky, od barev a štětců až po čtvrtky. Výtvarné pomůcky byly uloženy ve třídě a kdykoli bylo možné si je mohli vzít a použít.

Hotové práce jsem vždy připevnila na tabuli, aby je všichni žáci dobře viděli a mohli si je prohlédnout. Takto tam zůstaly do druhého dne, a tím měly děti možnost, prohlédnout si je s odstupem času při příchodu do třídy.

Josefa Čapka jsem chtěla představit jako významnou osobnost našich dějin, jako malíře, literáta, ilustrátora. První úkol byl zaměřen na seznámení s Josefem Čapkem a s kresbou postavy. Další dva úkoly byly inspirovány jeho malbou (postavy, zátiší). Čtvrtý úkol vycházel z jeho literární činnosti, konkrétně z knihy *Zahradníkův rok*, kterou psal se svým bratrem Karlem. Poslední úkol byl motivován jeho ilustracemi k dětským knihám.

Ke každému úkolu jsem ještě přidala varianty, které by šly realizovat s dětmi.

1. úkol: Seznámení s Josefem Čapkem a kubismem

Cíl

Seznámit žáky s malířem Josefem Čapkem a ukázat jim principy kubismu.

Moje motivace

Josef Čapek mě zaujal svým pojetím kubismu. Nepřevzal ho od Picassa a Braqua, pouze se zamyslel nad jejich novým pojetím nahlížení na věci a skutečnosti. Zaujalo mě jeho propojení kubismu s uměním primitivních národů Afriky a Ameriky. Jeho pojetí postavy je velice jemné, jednoduché, symbolické. Je zde vidět inspirace maskami, jejich barvami,

jednoduchým tvarem, tvarovou nadsázkou. Kromě kubistického pojetí obrazu se svým námětem snažil přiblížit lidem. Nejvíce ho zajímal člověk samotný, jeho pocity, dojmy, osud. Sám se snažil přijít na základní otázky, kdo jsme, odkud jsme a co je našim posláním.

Formální parametry

Technika práce

Kresba suchým pastelem na čtvrtce.

Pomůcky

Suchý pastel, čtvrtka A3, reprodukce obrazů Josefa Čapka (*Šašek, 1914 – 1915, Hlava v napoleonském klobouku, 1915*), viz obrázky 8 a 9, strana 23.

Míra zkušeností dětí

S pastelem již pracovaly. První setkání s kubismem.

Průběh zaměstnání

Motivace a zadání úkolu

Prohlédněte si reprodukce malíře Josefa Čapka. Popište mi, co je na obrázcích! Poznaly, že jde o postavu šaška a hlavu v klobouku. Jak je Čapek namaloval? Děti odpovídaly: jako skládanka, jsou namalovány z trojúhelníků, čtverců, obdélníků, hranatých tvarů, jako omalovánky, hodně barevných ploch, jednoduše namalované, je to ploché. Čím vás zaujaly, nezaujaly? Hlava je namalovaná přes celou plochu a není skutečná. Šašek je jako skládanka a není veselý.

Právě jste mi popsaly umělecký směr, který nazýváme kubismus. Je to umění, které se objevilo, když byli vaše prababičky a pradědečkové mladí. Mohli se tedy setkat i s Čapkem nebo navštěvovat jeho výstavy. Co to vlastně kubismus je? Šlo o nový pohled na skutečnost. Věci či postavy jsou malovány velice jednoduše, ne podle skutečnosti, často jsou sestaveny z jednoduchých tvarů, jejich poměry často neodpovídají a jsou malovány vedle sebe v ploše. V jednom obraze použili malíři minimální počet barev, které však rozmalovaly do jejich odstínů. Jak na vás působí barvy na těchto obrázcích? Cítily, že na ně šašek působí smutně, ač by mělo jít o veselou postavu. Hlava jim přišla jak veselá, tak smutná. Veselá červenou a žlutou. Smutná svým výrazem a dvěma šedivými šmouhami přes oči. Výběr barev pro malíře je velice důležitý, protože nám dodává celkovou náladu obrazu. Například šašek je malován

tzv. studenými barvami (modrá, zelená, černá), které vyjadřují smutek, zklamání. Hlava je malována teplými barvami (červená, žlutá), které naopak působí hravě, vesele, optimisticky. Jakou barvou byste namalovali například něžnou dívku, gaunera, námořníka, sami sebe?

Vyberte si svoje barvy, které jsou vám blízké, a zkuste nakreslit zjednodušenou postavu nebo hlavu. Při kresbě se můžete inspirovat obrázky a některými principy kubismu. Nezapomínejte se tolik detaily a postavu či hlavu zkuste sestavit jako skládačku.

Samostatná práce

Žáci si rozdali čtvrtky A3, vybrali si barvy a pustili se do úkolu. Těm, co si nevěděli rady, jsem se snažila napovědět, aby se podívali na svého souseda, řekli si, co jej charakterizuje (velký úsměv, velké uši, brýle, vysoká hubená postava atd.) a jednoduše nakreslili buď jeho hlavu nebo celou postavu.

Obr. 13., 14. Práce dětí

Hodnocení

První hodinu výtvarné výchovy jsem pojala jako seznamovací. Nachystala jsem reprodukce od Josefa Čapka, které jsem umístila na tabuli. Nejdříve jsem dětem nechala dostatek času, aby si obrázky v klidu prohlédly a uvědomily si, v čem jsou jiné, proč je zaujaly, zda se jim líbí či nelíbí. Formou rozhovoru jsem je nechala obrazy popsat a samy mi řekli jednotlivé znaky kubismu. Poté jsme si povídali o barvách, jejich působení na lidi, o významu barev. Vše jsem shrnula a zadala úkol. Někteří žáci měli nápad, ale nevěděli, jak jej ztvárnit. Těm sem se snažila poradit, aby si ho co nejvíce zjednodušili, nesnažili se nakreslit všechny detaily, tvary zvětšili a pozadí zajímavě vybarvili, aby se hodilo k postavě či hlavě. Většina žáků tento úkol pojala hravě. Bavilo je sestavovat postavu z jednotlivých

barevných ploch a nezabývali se správnými proporcemi. Všichni si vybrali dvě až tři barvy a zbylé nepoužívali.

Všechny práce jsme na konci hodiny umístili na zem před tabuli a znova jsme měli čas si díla prohlédnout. Hodnotili jsme pojetí postavy, barevné ztvárnění, zda je postava či hlava veselá nebo smutná. Taky jsme vymýšleli k některým obrázkům nejen název, ale i příběh.

Měla jsem z jejich obrázků dobrý pocit, jenom si myslím, že téma postavy hned na začátek je poměrně těžké, protože i pro dospělého člověka zvládnutí figury je obtížné. Děti v tom zpočátku viděly problém, bály se, že figuru či hlavu nenakreslí. Trochu jsem jim pomohla tím, že jsem jim řekla, aby postavu kreslily jako skládanku, a že viděly reprodukce *Šaška a Hlavy v napoleonském klobouku*.

Varianty daného úkolu

1. **Postava jako skládanka.** Bude potřeba nastříhané geometrické tvary z barevných papírů (velké i malé kousky), čtvrtky A3, lepidlo, nůžky, suché pastely či pastelky. Žáci si vyberou nastříhané kousky a z nich sestaví postavu, kterou nalepí na čtvrtku a dotvoří pomocí pastelů. Do pozadí mohou umístit různé odstřížky či tvary a barevně jej dotvořit. Důležité je, aby si vybrali barvu pastelu, která se hodí k barvě výstřižků a nekombinovali více barev. Tento úkol je na jednoduché ztvárnění postavy v čapkovském stylu.

2. **Kubizovaná postava.** Na tento úkol bude potřeba balicí papír velikosti A0, suché pastely, štětce, kelímky na vodu, hadry na štětce. Děti pracují ve dvojicích. Jeden z dvojice si lehne na balicí papír a druhý jej pomocí světlého pastelu obkreslí. Jejich úkolem je obkreslenou postavu co nejvíce zjednodušit a ztvárnit ve stylu Čapka, tzn. narovnání čar, zjednodušení hlavy, možné zvětšení určitých částí, přidání nějakého detailu. Postavy mohou znamenat nějaké povolání, a to naznačí přidáním konkrétního detailu. Pomocí vody mohou barvy rozmýt do valérů. Úkol je zaměřen na pojetí postavy v kubistickém stylu.

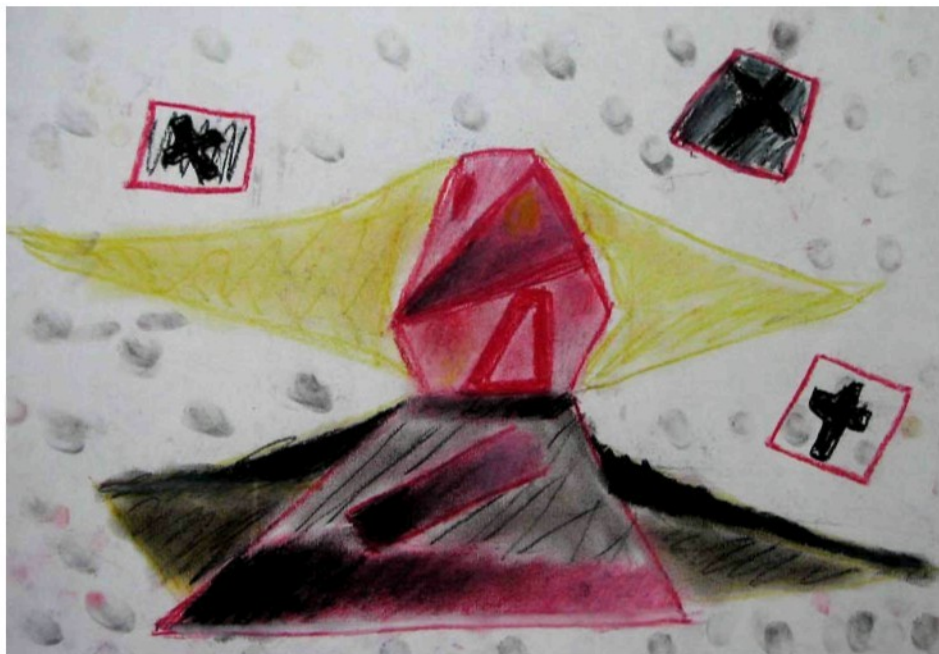
Fotodokumentace

Obr. 15. Hlava, 5. třída, formát A3

Obr. 16. Postava, 5. třída, formát A3

Obr. 17. Postava, 5. třída, formát A3

Obr. 18. Postava, 5. třída, formát A3

2. úkol: Kubistická koláž I - geometrické tvary

Cíl

Cílem tohoto úkolu bylo naučit žáky rozmalování jedné barvy do valérů³⁵. Uvědomit si důležitost kompozice ve vztahu barva – tvar.

Moje motivace

Kubisté v syntetické fázi sestavovali předměty z jednoduchých tvarů. Dále se nezabývali detaily. U Josefa Čapka to vidíme v obrazech z let 1913 až 1917, v obrazech *Plavec* (1914), *Zápasník* (1915) či *Námořník Robinson* (1917). Jeho postavy jsou sestaveny jako dětské stavebnice. Uplatňuje princip skládání figury z geometrických tvarů (trojúhelník, obdélník, čtverec, lichoběžník, půlkruh, kruh). Jednotlivé postavy poznáme podle charakteristických znaků (námořník – pruhy, sportovec – hvězda na triku). Postavy mají jasně konturované obrysy, které je oddělují od abstraktního pozadí. Barvy jsou jasné, syté a jemně valérovány.

Obr. 19. Josef Čapek, *Plavec* (1914) [11]

Obr. 20. Josef Čapek, *Zápasník* (1915) [11]

³⁵ Valér je tónová hodnota barvy, stupeň její barevné světlosti.

Obr. 21. Josef Čapek, Námořník (1917) [11]

Formální parametry

Technika práce

Papírová koláž³⁶ kombinovaná s malbou.

Pomůcky

Čtvrtky A3 pro každého žáka, zvolená temperová barva, černá a bílá tempera, štětce ploché široké (č. 12 a širší), kelímky na vodu, dostatek hadrů pro vysušení štětců, paletky na barvy, pravítka, nůžky, lepidlo Herkules, reprodukce obrazů od Josefa Čapka.

Míra zkušeností dětí

Od třídní učitelky jsem věděla, že nikdy cíleně nezkoušeli valérovou malbu, proto jsem každému doporučila vybrat si pouze jednu barvu, a tu postupně odstínovat od nejsvětlejší po nejtmavší odstín. Techniku papírové koláže již znali.

³⁶ Papírovou koláží označujeme výtvarnou techniku, která je založena na nalepování vystříhaných nebo vytrhaných tvarů z papírů rozdílné síly, struktury, barvy či potisku na podklad. Nedvědová, Z., Zatloukalová, I.: Výtvarná tvorba. 1. vyd., Olomouc, nakladatelství Rubico 2000, str.140

Průběh zaměstnání

Motivace a zadání úkolu

Obraz nemusí být přesné znázornění skutečnosti. Tak jak si hrajeme s dětskou stavebnicí, tak si hráli kubisté se svými náměty v obrazech. Své obrazy doslova stavěli z jednoduchých tvarů jako je čtverec, kruh, polokruh, obdélník, lichoběžník či trojúhelník. Abychom se nespletli, co je na obraze znázorněno, malíři nám pomohli tím, že domalovali vždy nějaký charakteristický detail.

Například to můžeme vidět v obrazech Josefa Čapka *Plavec* (1914), *Zápasník* (1915) nebo *Námořník Robinson* (1917). Všimněte si, jak jsou postavy doslova sestaveny z geometrických tvarů. Podle detailů pak rozeznáme, zda jde o námořníka, sportovce či jinou postavu.

Geometričnost dodržují i barvy. Ty jsou syté a odstínované. Jednotlivé přechody jsou pak odděleny konturou. Autor zde pracuje s barevným kontrastem. A toho my využijeme v koláži.

Vášim úkolem je vytvořit koláž pomocí geometrických tvarů. Zda vytvoříte stylizovanou postavu či pouze geometrickou kompozici, nechám na vás. K tomu si vyberte barvu, která je vám blízká, máte ji rádi, či vám připomíná něco milého. Na této barvě se dohodněte se svým kolegou.

Úkol se bude skládat ze dvou částí. První část bude každý tvořit sám. Vyzkoušíte si valérování barvy na čtvrtku A3. Druhá část bude tvorba koláže. V této části budete pracovat ve dvojicích a zkusíte si pohrát s kompozicí.

Samostatná práce

1. část

Žáci se rozdělili do dvojic a připravili si pracovní plochu. Nejprve každý sám se pokoušel odstínovat vybranou barvu. Poradila jsem jim, aby si doprostřed čtvrtky nanесли pruh barvy přímo z tuby. Tam by barva měla být nejsytější. Poté mohli začít od levé strany s nejsvětlejším odstínem a přidáváním barvy samotné a později černé postupně přejít k nejtmašímu odstínu.

Pokud byl někdo hotov, uklidil si barvy a nachystal si pomůcky na druhou část.

2. část

Po zaschnutí valérové malby se žáci dohodli, která čtvrtka bude podkladem a kterou rozstřihají na geometrické tvary. K tomu použili nůžky, pravítko.

Poté si zkoušeli různé kompozice těchto tvarů. Pokud byli spokojeni, mohli lepit.

Obr. 22. Práce dětí

Obr. 23. Práce dětí

Hodnocení

Jejich úkolem bylo naučit se valérování barev a uvědomit si vztah kompoziční zákonitosti. Při lepení geometrických tvarů přirozeně využívali kontrastů. Vytvořili tak zajímavé geometrické abstrakce. Tím, že využili jednoduchých tvarů, se částečně přiblížili kubismu. U některých žáků byla vidět snaha vnést do kompozice prvky figury či obličeje. Částečně se inspirovali ukázanými reprodukcemi od Čapka.

Všechny práce jsem připevnila na černou školní tabuli. Žáci je měli před sebou a mohli si je v klidu prohlížet. Nechala jsem jim chvíli, aby si vybrali svého „favorita“ a rozmysleli se, proč je zaujal. Nejvíce se líbily koláže s motivem figury a obličejem. Například modrá koláž z trojúhelníků a kruhů působí šaškovsky, vesele, ač je použita studená barva (viz obr. 29). Na tomto obrázku jsem jim přiblížila, jak může barva a tvar na sebe působit. Další nejvíce zmiňovaná koláž byla kompozice čtverce, kruhů a trojúhelníků v červeném valéru. Nejvíce jim to připomínalo poušť, nad kterou zapadá slunce, a blíží se písečná bouře (viz obr. 27). Celkově koláž působila velmi prostorově a nalepené tvary jako by v ní poletovaly.

Díla jim přišla sympatická, uklidňující a relaxační, což bylo právě tím, že použili jenom jednu barvu a její odstíny.

Celkově byli žáci s tvorbou spokojeni. Největší dojem na ně udělala prezentace na tabuli. Koláže z tmavého podkladu vystupovaly a jejich barvy dojem ještě více umocňovaly.

Ač jsme na práci měli plných devadesát minut, hodnocení nám přesáhlo i do přestávky. Z hlediska organizace jsem musela některé pokyny několikrát zopakovat a neustále je popohánět, aby se nezdržovali. Částečně to bylo zapříčiněno tím, že jsem zadala obě části najednou.

Během hodnocení si uvědomili, že mícháním barev získávají další možnosti v jejich tvorbě a převážnou většinu toto zjištění překvapilo. Poznali, že i z jedné barvy mohou udělat obraz. Částečně je to motivovalo k dalšímu úkolu, který je čekal příště.

Varianty daného úkolu

1. Kubistický objekt, prostor a barva. Skupinová práce, kdy jeden žák vytvoří z papíru geometrický prostorový objekt (krychle, kvádr, jehlan, kužel, válec). U krychle, kvádru a jehlanu bude každá strana mít jiný odstín barvy, kterou si žák zvolil. Po dokončení barevného provedení svého tělesa a po následném zaschnutí barvy společně vytvoří kompozici zavěšením všech těles do prostoru. Kompozice tak bude proměňovat daný prostor a žáci si zde vyzkouší vzájemné ovlivňování prostoru a objektu. Smyslem je upozornit na změny barevnosti, které se nám ukáží při pohybu zavěšeného objektu. Jde tedy o papírovou prostorovou kompozici.

2. Variace na Čapkovy postavy. Papírová koláž dokreslená fixy. Žáci by dostali dostatečné množství barevných papírů, nejlépe od každé barvy minimálně 4 odstíny. Žák si zvolí jednu barvu a z jednotlivých odstínů si vystříhá geometrické tvary a pomocí nich sestaví postavu. Pomocí fixů mohou dodělat detaily, abychom poznali, o jakou postavu jde. Bylo by dobré je motivovat ukázkou reprodukcí obrazů s motivy postav od Čapka. Například *Plavec* (1914), *Sportovec s červenou hvězdou* (1915), *Šašek* (1914 – 1915), *Hlava v napoleonském klobouku* (1915), *Námořník Robinson* (1917), *Námořník Afrika* (1917), *Sportovec* (1915 – 1917), *Chlapec s obručí* (1915), *Hlava dívky Alcyon* (1917) a *Černošský král* (1920).

Fotodokumentace

Obr. 24. Kubistická koláž geometrických tvarů, 5. třída, formát A3

Obr. 25. Kubistická koláž geometrických tvarů, 5. třída, formát A3

Obr. 26. Kubistická koláž geometrických tvarů, 5. třída, formát A3

Obr. 27. Kubistická koláž geometrických tvarů, 5. třída, formát A3

Obr. 28. Kubistická koláž geometrických tvarů, 5. třída, formát A3

Obr. 29. Kubistická koláž geometrických tvarů, 5. třída, formát A3

3. úkol: Kubistická koláž II - zátiší

Cíl

Cílem tohoto úkolu bylo navázat na zkušenosti z předešlého zadání a po vzoru kubistů vytvořit zátiší z předmětů denní potřeby. Přitom by si žáci měli vyzkoušet zjednodušování tvarů věcí a jejich barevnou kompozici.

Moje motivace

Malíři tvořící v duchu kubismu si nejčastěji zkoušeli kubistické metody na různých zátiších. Zde se učili zjednodušovat tvary, posouvat je, deformovat, dívat se na ně z různých pohledů s vyloučením prostoru a perspektivy. Barva byla částečně popřena a nepouštěli se do složitého míchání odstínů. Zajímal je samotný tvar.

I Josef Čapek se takto „učil“. Sám namaloval několik zátiší, například *Zátiší s nůžkami „Na památku“* (1916), *Džbán, hrnec a vejce* (1927), *Dvě vázy* (1926).

Obr. 30. Josef Čapek, Zátiší s nůžkami „Na památku“ (1916) [8]

Obr. 31. Josef Čapek, Zátiší „Dvě vázy“ (1926) [8]

Formální parametry

Technika práce

Papírová koláž kombinovaná s valérovou malbou.

Pomůcky

Čtvrtky formátů A3, A4, tempery, štětce ploché široké (č. 12 a širší), kelímky na vodu, dostatek hadrů pro vysušení štětců, paletky na barvy, pravítka, nůžky, lepidlo Herkules.

K vytvoření zátiší jsme použili džbán, sklenici, cukřenku, razítko, vázu, příbor. Reprodukce obrazů českých kubistických malířů Josefa Čapka, Emila Filly, Otakara Kubína, Antonína Procházky a Václava Špály.

Míra zkušeností dětí

Tento úkol navazuje na předešlou koláž. Žáci už věděli, jak odstínovat barvu, proto s tím neměli větší problém. Taky věděli, že postup bude obdobný jako minule.

Průběh zaměstnání

Motivace a zadání úkolu

V minulém úkolu jste si vyzkoušeli valérovou malbu a využití kontrastů světlých a tmavých ploch. Bylo to jednoduché cvičení, na které navážeme koláží s motivem zátiší. Na různých zátiších si malíři zkoušeli své dovednosti. Kubisté si zkoušeli rozkládat předměty denní potřeby, posouvat a deformovat jejich tvar, různě je stylizovat. Snažili se je vyjádřit co nejjednodušeji a podívat se na ně z více úhlů najednou. Nezabývali se detaily. Experimentovali, jak věc můžou zjednodušit, aby byla pro lidi čitelná. Danou věc poznáme podle toho, co je pro ni typické.

Nejčastěji malovali zátiší s touto tematikou: jídlo a nádobí na stole, hudební nástroje, krby a římsy s věcmi jako lampy, ovoce apod.

Všimněte si, že obrazy na reprodukcích jsou vždy v jedné barevné škále. Konkrétně Josef Čapek se zabýval tvarem, který stylizoval, zjednodušil. Stačil mu obrys a pomocí barvy předmět dotvořil. Pozadí má jednoduché, například u obrazu „*Růžičky*“ (1926) má jednu barvu rozmalovanou od nejsvětějšího odstínu po nejtmavší. Nebo obraz *Džbán, hrnec a vejce* (1927), zde vidíme jednoduchou kompozici dotvořenou jen barvami.

Obr. 32. Josef Čapek, Růžičky (1926) [8]

Obr. 33. Josef Čapek, Džbán, hrnec a vejce (1927) [8]

Vaším úkolem je vytvořit zátiší z věcí, které vidíte zde na stolku. K tomu můžete využít jakoukoliv barvu z vašich temper. Nezapomeňte, co jsme si říkali minule o valérové malbě. K tomu si vyberte tři až čtyři barvy. Taky se nesnažte do zátiší dát všechny věci, které zde máme. Vyberte si jen některé.

Samostatná práce

Úkol se skládal z těchto částí: nejdříve se žáci rozdělili do skupin po třech a dohodli se na barvách, poté si vzali čtvrtky a rozmalovali barvy. Nakonec vystříhovali předměty a lepili do koláže.

1. část

Nejdříve se rozdělili do skupin po třech a vybrali si barvy. Pak se museli dohodnout, kdo bude vytvářet podklad, ten si vzal čtvrtku A3, a kdo bude chystat čtvrtky A4 na pozdější vystřížení věcí. Pokud se dohodli, pustili se do práce.

2. část

Když byli žáci hotovi, poradila jsem jim, aby si pořádně prohlédli věci na stole. Vzali si je do rukou a omakali je, aby si uvědomili tvar. Pak jsem jim doporučila, aby si jejich obrysy nakreslili z druhé strany čtvrtky. Tvary by měly být zjednodušené, celistvé a velké, aby se dobře vystříhly.

3. část

Tato část byla zaměřena na sestavení koláže. Většina žáků si předkreslila předměty malé a museli je zvětšovat. Taky byli bezradní, že mají pouze tři předměty a nevěděli, jak je rozmístit. Doporučila jsem jim, aby odstřížky zakomponovali do koláže, dále využili barevných kontrastů. Další chyba byla ta, že předměty umísťovali vedle sebe, neuvědomili si, že je mohou na sebe vrstvit a překrývat. Nakonec vše přilepili.

Hodnocení

Cílem bylo vytvořit zátiší po vzoru kubistů, a to z věcí, které měli nachystané na učitelském stole. Úkol byl obohacen o širší barevnou škálu. Dále si měli vyzkoušet zjednodušení tvarů, najít si tvarovou zkratku. Ke splnění zadání jsem se snažila žáky motivovat ukázkami reprodukcí nejen od Josefa Čapka, ale i jiných představitelů českého kubismu.

Časově jsme to nezvládli, ač jsme měli v celku dvě vyučovací hodiny. Příčina byla ta, že jsem zadání úkolu a jednotlivých částí provedla hekticky, rychle a přeskakovala jsem. Žáci pak byli roztěkaní, nevěděli si rady a rozptylovali se. Proto jsem musela práci zastavit a znova vše vysvětlit. Sice jsme se tím zdrželi, ale nakonec jsem byla ráda, že se koláže povedly. Děti pak pracovaly lépe, spokojeněji a věděly, co mají dělat. Taky se trochu zdržely rozmalováním barev.

Pouze kázeň byla horší. Bylo to nejen mojí chybou, ale i tím, že děti pracovaly ve skupinách po třech a musely se domluvit, kam co umístí, kdo co udělá. Taky se mě neustále ptaly, zda to dělají dobře, co s tím mají dělat teď.

Je zajímavé, že v páté třídě potřebují tolik pomoci a rad. Stále jsem jim musela opakovat, aby tvary co nejvíce zjednodušovaly a zvětšovaly. Taky aby si pohrály s ústřížky a dotvořili pozadí.

Musím uznat, že se práce vydařily a některé i mile překvapily. Měla jsem skupinku chlapců, kteří byli dosti bezradní. Nedokázali společně tvary umístit na velkou čtvrtku a pomocí odstřížků dotvořit. Těm jsem v tvorbě pomáhala nejvíce. Společně jsme to dokončili.

Na závěr jsme všechna zátiší připevnili na tabuli, sesedli se před ní a začali jsme hodnotit. Měli si vybrat zátiší a říci, proč je zaujalo. Měli si všimnout, kdo zvládl postupný přechod od nejsvětějšího odstínu po nejtmavší, která skupina zajímavě umístila předměty a jak na ně působí barevnost. Taky jsem jim znova ukázala zátiší od Josefa Čapka, aby viděly jeho řešení.

Bylo vidět, že celkově jsou zvyklí spíše stříhat, lepit popřípadě dokreslovat a kreslit, než malovat. Byla jsem vyčerpaná z neustálého opakování instrukcí, jak mají pokračovat dále. Jednotlivým skupinám jsem se snažila co nejvíce pomoci a poradit. Možná to byla další chyba, že jsem jim nenechala více prostoru pro vlastní vyjádření, pojetí a nápady.

Varianty na daný úkol

1. **Zátiší z lepicích pásek.** Pomocí barevných lepenek se vytvoří obrysy předmětů. Můžeme použít jakoukoli šíři lepenky. Důležité je mít dostatek kotoučků, barev a šířek pro všechny žáky. Žáci mohou pracovat ve skupinách po dvou až třech, protože budou mít k dispozici formát A0. Pomocí lepenky vylepí obrysy předmětů, které vidí kolem sebe. Tyto předměty mohou jakkoliv upravit a dotvořit. Je třeba, aby si vyzkoušeli, co jim lepenka dovolí a jak ji můžou použít. Jde o to si vyzkoušet zjednodušování tvarů a najít tvarovou zkratku. Určitě se budou snažit dostat všechny barvy do koláže, proto je dobré, usměrnit je ve výběru.

K propojení s pozadím můžou děti použít suché křídly. Detaily mohou dotvořit pastelkami.

2. **Papírová koláž s motivem sklenice a lahve.** Zde můžeme použít jakýkoliv druh papíru (balicí papír, čtvrtka, barevné papíry atd.). Sklenice a lahve (co nejvíce druhů) postupně obkreslují na papíry a vystřihují. Dokonce je můžou zabalit do papíru, který ostříhají a následně rozbalí. Na způsoby, jak přenést tvar sklenice na papír, musí přijít děti samy. Když budou mít dostatek vystřihaných lahví a sklenic, můžou z nich tvořit koláž. Takto nalepenou koláž mohou dotvořit pomocí pastelu. Můžou si znova načrtnout obrysy či jen části. Bylo by dobré poradit jim, aby si vybrali dva až tři druhy papíru, např. balicí papír a k němu jednobarevný arch. Z kříd by si měli zvolit maximálně tři barvy. Děti mají sklony do svých prací dostat veškerý materiál, který mají k dispozici. Můžeme je motivovat pracemi Otty Gutfreunda, *Zátiší s lahví* (1913 – 1914), *Koláž* (1914 – 1915). Předpokládám, že si při této práci děti uvědomí posuny od reality k zobecnění tvaru.

3. **Hrajeme si s předmětem.** Děti mohou použít jakýkoliv předmět (například hrneček, džbán, dětské kostky, lahve, rendlíky atd.). Tyto předměty budou obkreslovat pomocí suchého

pastelu z různých stran na jednu navlhčenou čtvrtku s rozměrem A3. Tuto techniku používal Josef Čapek, kde využil právě rozpíjení pastelu a vytvářel tak jemné linie různé tloušťky. Tím se přiblížíme k principu analytického kubismu, pohlížení na jednu věc z několika úhlů najednou. Děti zároveň uvidí, jak z konkrétních věcí může vzniknout částečná abstrakce.

Fotodokumentace

Obr. 34. Kubistická koláž zátiší, 5. třída, formát A3

Obr. 35., 36. Kubistická koláž zátiší, 5. třída, formát A3

Obr. 37. Kubistická koláž zátiší, 5. třída, formát A3

4. úkol: Já zahradník – brouk

Cíl

Seznámení s přírodou, konkrétně s hmyzem, pochopení jejich různorodých tvarů a na základě toho vytvořit vlastního brouka.

Moje motivace

Byla jsem Mgr. Melicharovou požádána, zda bych vymyslela výtvarný úkol pro jejich školní výtvarnou soutěž *Život v trávě – brouci*. Páté a šesté třídy měly vymyslet a pojmenovat svého brouka. Napadlo mě využít knihu Josefa Čapka *Zahradníkův rok*³⁷, konkrétně úryvek z kapitoly *Zahradníkův duben*. Zde popisuje, jak by měl zahradník ve skutečnosti vypadat, aby působil v zahradě přirozeně.

³⁷ Čapek, K.: *Zahradníkův rok*. 13. vyd. Praha, Československý spisovatel 1969

Formální parametry

Technika práce

Textilní koláž kombinovaná s malbou a kresbou.

Pomůcky

Brouk: různé druhy látek, nůžky, lepidlo, čtvrtka A4 pro každého, noviny na vycpání, fixy. Pozadí: čtvrtka A2, vodové barvy, štětce, kelímky na vodu, hadry na utření štětců, tuš a dřívka. Dále obrázky, atlasy brouků, kniha *Zahradníkův rok*, reprodukce od Josefa Čapka.

Míra zkušeností dětí

S textilní koláží se setkaly již v předešlých ročnících základní školy. Pouze ji nekombinovaly s malbou.

Průběh zaměstnání

Motivace a zadání úkolu

Jako třída se máme zúčastnit školní výtvarné soutěže s názvem Život v trávě – brouci. Máte podle zadání vytvořit a pojmenovat svého brouka. Abych vám tento úkol trošičku ulehčila, našla jsem ukázkou z knihy *Zahradníkův rok* od Josefa a Karla Čapka, kde popisují, jak by měl správný zahradník vypadat. Připodobnili ho k hmyzu – brouku. Přečtu vám ukázkou (viz příloha 1) a snažte si zapamatovat, jak jej popisují. Otázka: Jak je zahradník propojen s broukem či hmyzem? Jaké výhody by mu to přineslo? Brouků je nepřeberné množství. Všimněte si, jak se navzájem liší. Někteří jsou bachratí a mají silné krovky, jiní mají silná kusadla uzpůsobená nejen k chytání potravy, ale i k boji. Mezi naše exempláře patří roháči, kteří dosahují délky několika centimetrů. Brouci se liší nejen tvarem a velikostí, ale i zabarvením, například tesaříci mají na hlavě tykadla, která jsou často delší než tělo a krovky se jim nádherně lesknou. Co druh, to jiné zbarvení. Můžete se jimi inspirovat (obrázky a atlasy brouků mají děti k dispozici k nahlédnutí).

Obr. 38. Tesařík alpský [12]

Obr.39. Roháč obecný [12]

Obr. 40. Tesařík pižmový [12]

Samostatná práce

Úkol jsem rozdělila na dvě části.

1. část

Na základě ukázky z kapitoly *Zahradníkův duben*, reprodukcí a obrázků z knih si žáci vytvořili z různých druhů látek svého brouka, kterého přilepili na čtvrtku A4 a opatrně vystřihli. Detaily mohli dotvořit fixem. Největší problém měli s modelací brouka. Nevěděli, jak pracovat s látkou, proto často brouka pouze vystřihli a nalepili, ačkoliv měli možnost jej vyplnit pomocí novin nebo zbylé látky do požadovaného tvaru.

2. část

Pracovali ve skupinách po šesti až sedmi žácích. Své brouky umísťovali na společnou velkou čtvrtku A2 a dotvářeli je pomocí tuše (ochlupení na nožkách, oči atd.). Pro dotvoření pozadí jsem žáky motivovala, aby si zavřeli oči a vcítili se do role brouka, kterak se plíží loukou. Tím jsem docílila zklidnění žáků. Po vytvoření představy kreslili pomocí tuše obrysy kamínků, větviček, listů a všeho, co můžeme vidět v trávě. Po zaschnutí si vzali vodové barvy a vše vymalovaly. Svoje brouky nakonec pojmenovali.

Hodnocení

Jejich úkolem bylo ztvárnit zahradníka jako brouka. Uvědomit si různorodost brouků a jejich význam v přírodě.

Celkově je téma zaujalo a děti uvítaly změnu, že mohou tvořit jinak než pomocí štětců a barvy. Když pracovaly ve skupinách, živě debatovaly, co vše dokreslí, jak dovybarví pozadí pomocí vodových barev, hodnotily brouky a vymýšlely jim zajímavá jména. Jelikož brouky umísťovaly na velký formát A2, musely pracovat na zemi, což bylo obtížné, jelikož místa ve třídě nebylo mnoho.

Časově byl úkol náročný. Hodně jsme se zdrželi povídáním o tématu, proto během první hodiny nestihly brouka dokončit, a musela jsem požádat paní učitelku, zda bychom koláž a hodnocení mohli přesunout do další vyučovací hodiny.

Hodnotili jsme originální pojetí brouků, jejich výtvarné zpracování, a kdo se přiblížil k popisu zahradníka.

Jejich práce se ve školní soutěži umístily na předních místech a každý si je mohl prohlédnout v hlavní přístupové chodbě ve škole.

Obr. 41. Koláž brouků, 5. třída, formát A1

Obr. 42. Koláž brouků, 5. třída, formát A1

Obr. 43. Detail brouka – Talířníček Mřížkovaný, Koláž brouků, 5. třída

Obr. 44. Detail brouka – Čertoman, Koláž brouků, 5. třída

Obr. 45. Detail brouka – Chramst Šikmooký, Koláž brouků, 5. třída

5. úkol: Hrajeme si s Čapkovými postavičkami

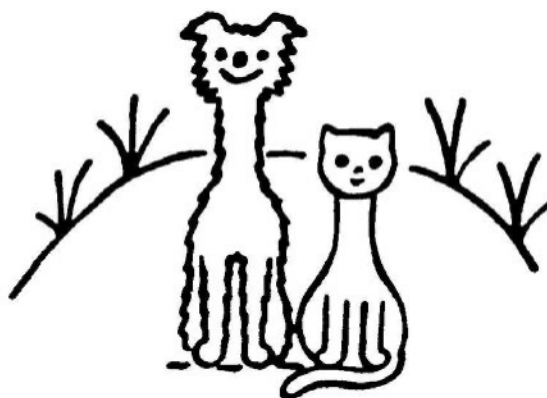
Cíl

Cílem bylo zkusit vytvořit ilustrovaný příběh bez použití slov. Uvědomit si, jak vzniká příběh (zápletka, pointa) a doplnit ho ilustrací.

Moje motivace

Vedle literární činnosti se Josef Čapek věnoval ilustracím knih nejen pro dospělé, ale i pro děti. Tak jak přistupoval k malbě, tak přistupoval i k ilustraci. Jeho kresby jsou svérázné a osobité. Nacházíme v nich typickou čapkovskou lineární zkratku, která se vyjadřuje jistými tahy. Jeho figurky jsou jednoduché, jakoby spontánně kreslené jedním tahem. Každá postavička prošla jistým vývojem, což je vidět na jeho přípravných kresbách, které se dochovaly v hojném počtu. Tak například vznikly ilustrace k jeho knize *Pejsek a kočička* (1929) či *Dobře to dopadne aneb Thustý pradědeček, lupiči a detektivové* (1932) nebo ke knize *Devatero pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek* (1932). Dále ilustroval *Žabákova dobrodružství* od Grahama, Poláckovu dvojici *Edudanta a Francimora* i

Klapzubovu jedenáctku, Řezáčovy knihy *Kluci hurá za ním* a *Poplach v kovářské uličce* a mnoho dalších. Tyto ilustrace jsou ještě stále oblíbené u dětí právě pro svou jednoduchost, naivitu, dětinskost. Pejsek a kočička se dočkali několika vydání a filmového zpracování.

Obr. 46. Pejsek a kočička [8]

Formální parametry

Technika práce

Kresba tuší a pastelkami na čtvrtku.

Pomůcky

Čtvrtky A4 pro každého žáka, pravítka, nůžky, provázky, děrovačka, černý fix, reprodukce ilustrací od Josefa Čapka na ukázkou a reprodukce rozstříhané na jednotlivé postavy.

Míra zkušeností dětí

Děti si již několikrát zkusily nakreslit svého hrdinu z pohádky. Nikdy však nezkoušely obrazové vyprávění příběhu.

Průběh zaměstnání

Motivace a zadání úkolu

Nejdříve jsem dětem přečetla krátkou ukázkou z knihy *Pejsek a kočička*³⁸ a nechala je hádat, zda poznají odkud ukáзка je, a kdo knihu napsal a ilustroval. Josef Čapek nebyl jen malíř a spisovatel, ale i ilustrátor. Otázka: „Víte jaké další knihy pro děti ilustroval?“

³⁸ Čapek, J.: Povídaní o pejskovi a kočičce : jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech. 16. vyd. Praha : Albatros, 2003

Práce ilustrátora není jednoduchá, jak se může zdát. Než vznikne konečná podoba hrdiny, stojí to spoustu práce a námahy. Každý ilustrátor si musí nejdříve knihu přečíst, seznámit se s hrdinou a na základě toho jej může začít tvořit a kreslit. Ilustrace vychází z charakteristiky dané postavy a měla by jí odpovídat.

My si dneska po vzoru Čapka zkusíme vytvořit vlastní kreslený příběh. Všimněte si, že jeho kresby jsou jednoduché, kreslené skoro jedním tahem. Používá v podstatě pouze obrysy a jen některé obrázky koloruje. Snaží se, jako u svých ostatních děl, o maximální zjednodušení postavy, které přidá detail, a ten postavu charakterizuje, například u pejska to je střapatý kožíšek a ouška vyjadřující jeho rozvernost a hravost, kdežto kočičky má linie hladké a vyjadřují její jemnost a eleganci.

Vaším úkolem je vytvořit krátký kreslený příběh na motivy ilustrace, kterou si vylosujete (viz příloha 2). Kresby nesmíte doprovodit slovem. Nezapomeňte, že příběh má mít úvod, děj s gradací, který vyústí v pointu. Gradací myslíme zajímavý posun děje, například tajemno, a pointou může být poučení nebo nějaký neobvyklý konec příběhu. Jelikož nemůžete použít písmo, musíte děj svého příběhu vyjádřit ilustrací.

Samostatná práce

1. část

Žáci si vylosovali dvě ilustrace Josefa Čapka a rozhodli se, kterou použijí do svého příběhu. Dalším krokem bylo vymyslet děj a rozfázovat jej do jednotlivých okýnek. Ilustraci mohli vlepit do svého příběhu.

2. část

Žáci obdrželi čtvrtku, kterou si rozdělili pomocí pravítka na čtyři stejně velká pole. Příběh kreslili pomocí černé tuše a pastelek. Doporučila jsem jim, aby kreslili jednoduše a nezabývali se detaily v pozadí. Žáci měli k dispozici Čapkovy ilustrace, které byly zvětšeny a připevněny na tabuli.

3. část

Když byli s tvorbou hotovi, rozstříhali čtvrtku na jednotlivá pole. Pomocí děrovačky a provázku je svázali dohromady jako leporelo. Na závěr vymysleli název příběhu.

Hodnocení

Úkol byl složitější tím, že nejdříve museli vymyslet příběh a zároveň si uvědomit jeho zákonitosti (úvod, gradace, pointa). Další problém byl rozvrhnout jej do čtyř polí a nakonec nakreslit. Většině žáků dlouho trvalo vymyslet příběh a rozfázovat jej do okýnek. Myslím si, že jsem úkol mohla částečně zadat předešlý den, aby si ho mohli v klidu promyslet, například během hodiny českého jazyka si mohli obrázky vylosovat a k nim napsat krátký příběh o pěti až šesti větách. Tato chyba zapříčinila částečnou nekázeň ve třídě. Žáci si povídali mezi sebou a zdržovali se navzájem. Musela jsem je upozornit, co vše musí stihnout do konce první hodiny. Druhá hodina byla určena k vybarvení a vytvoření leporela. Po mém upozornění začali intenzivněji pracovat. Ve třídě přetrvával pracovní ruch. Vše jsme stihli, krom zhodnocení jejich tvorby, které jsem přesunula do následující hodiny.

Všechny práce byly umístěny na lavice. Každý měl dostatek času si je prohlédnout. Společně jsme hodnotili nápad, vtip a zpracování příběhu. Dětem se práce zdařily. Převažovaly příběhy s vtipným dějem, které nás pobavily. Kupodivu vznikly i příběhy s ponaučením (Náhrdelník, Žáby, Výbuch), což mě mile překvapilo.

Varianty daného úkolu

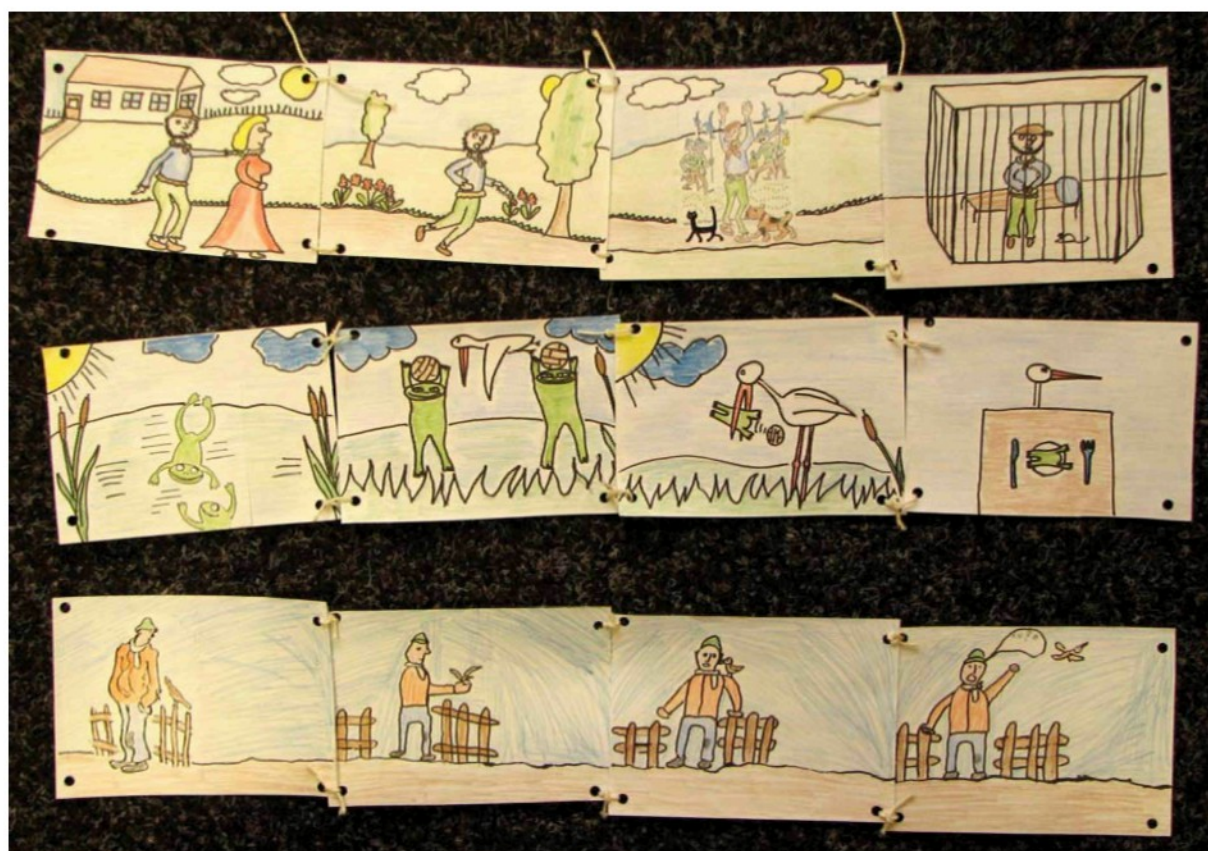
1. *Ilustrace mého hrdiny. (Ilustrace k přísloví).* Technika tisku z koláže. Budeme potřebovat tužky, nůžky, lepidlo, karton, čtvrtky pro předkreslení a pasparty, papíry pro tisk, tiskařské nebo olejové barvy, tampony či válečky na nanášení barvy, lak na zpevnění papírové koláže před tiskem. Úkolem je vytvořit papírovou koláž s motivem hrdiny. Na čtvrtku si předkreslí jednotlivé tvary a vystříhají je. Poté je postupně nalepí na sebe na připravený karton ve dvou až třech vrstvách (např. hlava s detaily). Po zaschnutí připravenou matrici přestříkají lakem, aby se zpevnila. Pomocí tamponů či válečků nanášejí tiskařskou barvu. Barva se při nanášení na matrici nedostane do mezer mezi jednotlivými tvary, ani do rozhraní mezi nižší a vyšší vrstvou materiálu. Tato místa budou bílá. Je dobré dětem ukázat, jak mají přikládat papír na matrici a jak tisknout pomocí ruky, kterou opatrně přejíždíme po papíru. Po zaschnutí tisk zapaspartujeme. Cílem úkolu je poukázat na různé techniky, které se dají využít při ilustrování knih. Vedle kresby jsou nejčastěji využívány právě grafické techniky.

2. **Pohyblivé figurky.** Technika kresby. Pro každého je třeba malý bloček bez linek, pastelky nebo fixy. Nejprve si předkreslí jednoduchou postavičku (panáček, pejsek, kočička, želva atd.) na jednotlivé stránky bločku, nejlépe do pravého dolního rohu. Každý obrázek je

nakreslen tak, aby při rychlém prolistování postavičky vykonávaly jednoduchý pohyb. Tím si ukážeme, jak vzniká animace jejich oblíbených hrdinů z kreslených filmů.

3. Ilustrace příběhu na základě poslechu ukázky. Pohádka či příběh ilustrovaný od Josefa Čapka. Kresba suchým pastelem. K činnosti bude potřeba čtvrtka A4 a pastely, audioukázka a kniha k audioukázce. Žákům pustíme dvě ukázky. První ukázka by měla být zaměřena na charakteristiku postavy. V druhé ukázce by měl být zachycen děj, ve kterém postava vystupuje. Na základě těchto ukázek žáci nakreslí ilustraci hrdiny. Na závěr jim ukážeme, jak daného hrdinu ztvárnil Čapek. Bylo by dobré, vybrat méně známý příběh nebo pohádku. Smyslem je poukázat na jiné pojetí hrdiny od různých autorů.

Fotodokumentace

Obr. 47. Ilustrované příběhy, 5. třída

4. Závěr

Cílem diplomové práce bylo seznámit žáky prvního stupně s uměleckým směrem kubismem a přiblížit tvorbu malíře Josefa Čapka. Vše proběhlo prostřednictvím úkolů v hodinách výtvarné výchovy v páté třídě. Abych mohla záměr realizovat, musela jsem se na něj teoreticky připravit. Studium kubismu a seznámení s tvorbou Josefa Čapka mě postupně přivedlo k hlubšímu pochopení začátků moderního umění.

Dodnes se modernímu umění u nás nevěnuje dostatečná pozornost. Bylo to dáno komunistickou ideologií, která neměla snahu navázat na předválečné umění a spíše preferovala socialistický realismus. Proto jsem musela hledat jednotlivé střípky a dát si je dohromady a teprve z nich vybrat materiál, který by se hodil pro výuku na prvním stupni. Během studia jsem si uvědomila, jak nás tento směr neustále ovlivňuje a také jsem zjistila, proč mě moderní umění přitahuje. Ač navenek vypadá jednoduše, je však nutno se nad ním zamyslet, hledat v něm hlubší význam. To mě právě zaujalo v obrazech Josefa Čapka. Pro svojí jednoduchost pojetí a čitelnost obrazu je právě Čapek vhodný pro seznámení dětí s moderním uměním. Díky těmto poznatkům jsem dospěla k řadě nových nápadů, jak přiblížit principy kubismu a výtvarné stylizace dětem.

Většina úkolů dětí zaujala a rády se na nich podílely, bylo to pro ně něco nového. Vždy jsme si chvilku povídali o obrazech Josefa Čapka a o principech kubismu. Zpočátku na to děti nebyly zvyklé, ale pokaždé se zájmem očekávaly závěrečné zhodnocení hodiny a jejich tvorby. Bohužel, naše povídání před začátkem práce je vždy rozptýlilo a chvíli trvalo než začaly tvořit. Myslím si, že toto zdržení bylo zapříčiněno i mým někdy zbytečně obširným výkladem, který byl pro děti příliš dlouhý. Uvědomila jsem si, že zadání úkolu a motivace musí být stručné.

Při vlastní tvorbě děti pracovaly se zájmem a jejich díla se většinou povedla, některá dokonce předčila moje očekávání. Na kubismu je nejvíce zaujala právě hra s tvary, jejich zjednodušování, posouvání a deformace. Josefa Čapka převážně znaly podle jeho ilustrací v dětských knihách, proto je překvapilo, že kromě ilustrací maloval i něco jiného. Jeho pojetí kubismu se jim líbilo právě pro jednoduchost, stylizaci, barevnost a čitelnost.

Myslím si, že naše povídání o umění, kubismu a Čapkovi jim ukázalo, že na svět se dá pohlížet různými způsoby. Samy děti mi často říkaly, co vše kolem sebe viděly a co jim právě připomíná kubismus.

Realizace úkolů tak přispěla dětem k získání nových poznatků o kubismu a pootevřela jim vrátka do světa moderního umění.

Seznam použité literatury

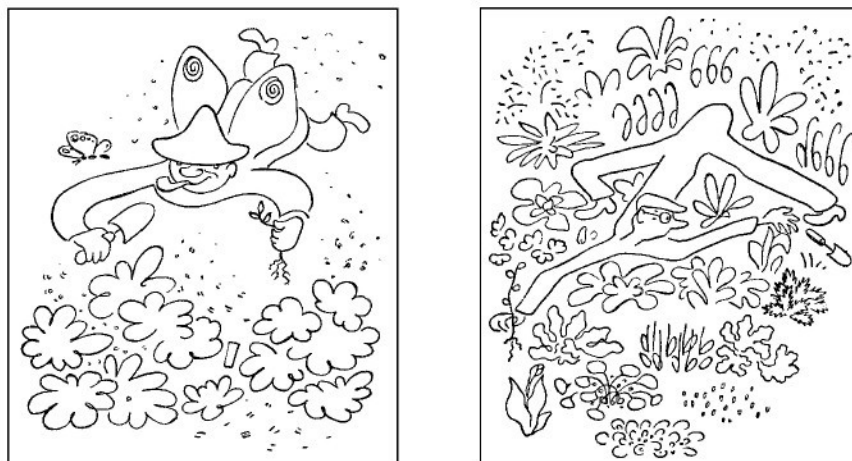
- [1] Čapek, J.: O sobě. 1. vyd. Praha, Československý spisovatel, 1958
- [2] Čapek, J.: Povídky o pejskovi a kočičce: jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech. 16. vyd. Praha. Albatros, 2003. Klub mladých čtenářů. ISBN 80-00-01246-4
- [3] Čapek, K.: Zahradníkův rok, 13. vyd. Praha, Československý spisovatel, 1969, ISBN 22-032-69
- [4] Katalog k výstavě Český kubismus 1909 – 1925, Stuttgart, nakl. Gerd Hatje, 1991, ISBN 37757-0375-6
- [5] Lahoda, V.: Český kubismus, 1. vyd. Praha, nakl. Brána, 1996, ISBN 80-85946-33-5
- [6] Mráz, B.: Josef Čapek, 1. vyd. Praha, Horizont 1987, ISBN 40-055-87
- [7] Opelík, J.: Josef Čapek, 1. vyd. Praha, Melantrich 1980, Odkazy pokrokových osobností naší minulosti.
- [8] Pečínková, P.: Josef Čapek, 1. vyd. Praha, Nakladatelství Svoboda, 1995, ISBN 80-205-0493-1
- [9] Pečírka, J.: Utrpení a neznámá smrt Josefa Čapka. In: Rodným krajem, Červený Kostelec 1995
- [10] Poláček, K.: Edudnat a Francimor, 8. vyd. Praha, Albatros, 2003, ISBN 13-134-KMČ-003
- [11] Pomajzlová, A.: Katalog k výstavě Josef Čapek, Nejskromnější umění. Praha, Obecní dům, 2003, ISBN 80-86339-23-8
- [12] <http://www.etf.cuni.cz/~moravec/fotky/t8002-x.html>

Přílohy

Příloha 1 Ukázka z knihy Zahradníkův rok

„Člověk zahradník vznikl zajisté kulturou a nikoliv přírodním vývojem. Kdyby vznikl od přírody, vypadal by jinak; měl by nohy jako brouk, aby nemusel sedět na bobku, a měl by křídla, jednak pro tu krásu a za druhé proto, aby se mohl vznášet nad svými rabátky. Kdo to nezkusil, nemá ponětí, jak nohy člověku překážejí, nemá-li je nač postavit; jak jsou zbytečně dlouhé, je-li nutno je složit pod sebou a dloubat prstem v půdě; jak jsou nemožně krátké, má-li člověk dosáhnout na druhý kraj záhonu, aniž přitom šlápnul na polštář pyrethra nebo rašící orlíček. Nebo takhle být zavěšen na popruhu a houpat se nad svými kulturami, nebo aspoň mít čtyři ruce a na nich hlavu s čepicí a víc už nic; nebo mít údy vysunovací jako fotografický stativ. Ale jelikož je zahradník zevně uzpůsoben stejně nedokonale jako vy ostatní, nezbyvá mu, než aby ukázal, co umí: aby balancoval na špičce jedné nohy, aby se vynášel jako carská baletka, aby se rozkročil na čtyři metry šířky, aby našlapoval lehce jako motýl či konipásek, aby se vešel na čtvereční coul půdy, aby se udržel v rovnováze proti všem zákonům nakloněných tělesech, aby všude dosáhl a všemu se vyhnul a ještě se přitom pokoušel zachovávat jistou důstojnost, aby se mu lidé nesmáli.

Ovšem při zběžném pohledu z dálky nevidíte ze zahradníka nic než zadek; vše ostatní, jako hlava, ruce a nohy, je prostě pod ním.“¹

Ukázky ilustrací z knihy Zahradníkův rok [3]

¹ Čapek, K.: Zahradníkův rok. 13. vyd. Praha, Československý spisovatel 1969, str. 43 - 44

Příloha 2 Obrázky k 5. úkolu

